

ÉRTEKEZÉSEK

A NYELV- ÉS SZÉPTUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

KIADJA A MAGYAR TUD. AKADÉMIA.

AZ I. OSZTÁLY RENDELETÉBŐL

SZERKESZTI

GYULAI PÁL

OSZTÁLYTITKÁR.

XIII. KÖTET. IX. SZÁM.

SZEGEDI FERENCZ LÉNÁRT

EGRI PÜSPÖK

ÉNEKES KÖNYVE

1674. ÉV.

BOGISICH MIHÁLY

LEVELEZŐ TAGTÓL.

Ára 50 kr.

BUDAPEST.

1886.

ÉRTEKEZÉSEK

A NYELV- ÉS SZÉPTUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

Első kötet. 1867—1869.

I. Solon adótörvényéről. *Télly Ivántól.* 1867. 14 l. Ára 10 kr. — II. Adalékok az attikai törvénykönyvhez *Télly Ivántól.* 1868. 16 l. 10 kr. — III. A legujabb magyar Szentírásról. *Tárkányi J. Bélától.* 1868. 30 l. 20 kr. — IV. A Nibelung-ének keletkezéséről és gyanítható szerzőjéről. *Szász Károlytól.* 1868. 20 l. 10 kr. — V. Tudománybeli hátramaradásunk okai, s ezek tekintetéből Akadémiánk feladása *Toldy Ferencztől.* 1868. 15 l. 10 kr. — VI. A keleti török nyelvről. *Vambéry Ármintól.* 1868. 18 l. 10 kr. — VII. Geleji Katona István főleg mint nyelvész. *Imre Sándortól.* 1889. 98 l. 30 kr. — VIII. A magyar egyházak szertartásos énekei a XVI. és XVII. században. *Bartalus Istvántól.* Hangjegyekkel. 1869. 184 l. 60 kr. — IX. Adalékok a régibb magyar irodalom történetéhez. (1. Sztárai Mihálynak eddig ismeretlen szindarabjai. 1550—59. — 2. Egy népirodalmi emlék 1550—75-ből. 3. Baldi Magyar olasz Szótárkája 1583-ból. — 4. Báthory István országbíró mint író. — 5. Szecezi Molnár Albert 1574—1633). *Toldy Ferencztől.* 1869. 176 l. — X. A magyar bővített mondat. *Brassai Sámuelről.* 1870. 46 l. 20 kr. — XI. Jelentés a felső-austriai kolostoroknak Magyarországot illető kézirat- és nyomtatványairól. *Bartalus Istvántól.* 1870. 43 l. 20 kr.

Második kötet. 1869—1872.

I. A Konstantinápolyból legujabban érkezett négy Corvin-codexről. *Mátray Gábor* l. tagtól. 1870. 16 l. 10 kr. — II. A tragikai felfogásról. Székfoglaló. *Szász Károly* r. tagtól. 1870. 32 l. 20 kr. — III. Adalékok a magyar szóalkotás kérdéséhez. *Joannovits Gy.* l. tagtól. 1870. 43 l. 20 kr. — IV. Adalékok a magyar rokonértelmű szók értelmezéséhez. *Finály Henrik* l. tagtól. 1870. 47 l. 20 kr. — V. Solomos Dénes költeményei és a hétszigeti görög népnyelv. *Télly Iván* lev. tagtól. 1870. 23 l. 20 kr. — VI. Q. Horatius satirái (Ethikai tanulmány). Székfoglaló. *Zichy Antal* l. tagtól. 1871. 33 l. 20 kr. — VII. Ujabb adalékok a régibb magyar irodalom történetéhez (I. Magyar Pál XIII. századbeli kanonista. II. Margit kir. hercegnő, mint ethikai író. III. Baldi Bernardin magyar-olasz szótárkája 1582-ből. Második közlés IV. Egy XVI. századbeli növénytani névtár XVII. és XVII. századbeli párhuzamokkal. V. Akadémiai eszme Magyarországon Besenyei előtt) *Toldy Ferencz* r. tagtól. 1871. 124 l. Ára 40 kr. — VIII. A sémi magánhangzókról és megjelölések módjairól. *Gr. Kuun Géza* lev. tagtól. 1872. 59 l. 20 kr. — IX. Magyar szövejtetéseket. *Szilády Áron* l. tagtól. 1872. 16 l. 10 kr. — X. A latin nyelv és dialektusai. Székfoglaló. *Szénássy Sándor* l. tagtól. 1872. 114 l. 30 kr. — XI. A defferekéről. *Szilády Áron* lev. tagtól. 1872. 23 l. 20 kr. — XII. Emlékbeszéd Árvay Gergely felett. *Szvorényi József* lev. tagtól. 1872. 13 l. 10 krajczár.

Harmadik kötet. 1872—1873.

I. Commentator commentatus; Tarlózatok Horatius satiráinak magyarázói után. *Brassai Sámuel* r. tagtól. 1872. 109 l. 40 kr. — II. Apáczai Cséri János Barczai Ákos fejedelemhez benyújtott terve a magyar hazában felállítandó első tudományos egyetem ügyében *Szabó Károly* r. tagtól. 1872. 18 l. 10 krajczár. — III. Emlékbeszéd Bitnitz Lajos felett. *Szabó Imre* t. tagtól. 1872. 18 l. 10 kr. — IV. Az első magyar társadalmi regény. Székfoglaló *Vadnai Károly* l. tagtól. 1873. 64 l. 20 kr. — V. Emlékbeszéd Engel József felett *Finály Henrik* l. tagtól. 1873. 16 l. 10 kr. — VI. A fiun költészetről, tekintettel a magyar ősköltészetre. *Barna Ferdinánd* l. tagtól. 1873. 135 l. 40 kr. — VII. Emlékbeszéd Schleicher Ágost, külső l. tag felett. *Riedl Szende* l. tagtól. 1873. 16 l. 10 kr. — VIII. A nemzetiségi kérdés az araboknál. Dr. *Goldziher Ignác*tól. 1873. 64 l. 30 kr. — IX. Emlékbeszéd Grimm Jakab felett. *Riedl Szende* l. tagtól. 1873. 12 l. 10 kr. — X. Adalékok Krim történetéhez. *Gr. Kuun Géza* l. tagtól. 1873. 52 l. 20 kr. — XI. Van-e elfogadható alapja az ik-es igék külön ragozásának. *Riedl Szende* lev. tagtól. 51 l. 20 kr.

Negyedik kötet. 1873—1875.

I. szám. Paraleipomena kai diorthoumena. A mit nem mondtak s a mit rosszul mondtak a commentatorok Virgilius Aeneise II-ik könyvére. különös tekintettel a magyarra. *Brassai Sámuel* r. tagtól. 1874. 151 l. 40 kr. — II. szám. Bálinth Gábor jelentése Oroszországról és Ázsiában tett utazásáról és nyelvészeti tanulmányairól. Melléklet öt khálmik dana hangjegye. 1874. 32 l. 20 kr. — III. szám. A classica philológiának és az összehasonlító árja nyelvtudománynak mívelése

SZEGEDI FERENCZ LÉNÁRT

EGRI PÜSPÖK

ÉNEKES KÖNYVE

1674. ÉV.

BOGISICH MIHÁLY

LEVELEZŐ TAGTÓL.

BUDAPEST.

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

1886.

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

Szegedi Ferencz Lénárt egri püspök Énekes könyve.

Kassa 1674. év.

(Olvastatott a M. T. Akadémia 1885. november 30-án tartott ülésén.)

A XVII. század harmadik negyedének utolsó évében Szegedi Ferencz Lénárt egri püspök, Heves és a két Szolnok vármegye örökös főispánjának költségén látott napvilágot azon negyedrétti 560 lapra terjedő, hat litanián s egy hálaadó éneken kívül mintegy 550 templomi éneket magában foglaló könyv, mely azon század szellemi termékei között irodalom- s nyelvtörténet, egyházszerartás, de főleg egyház-zenetörténeti szempontból első helyen áll, s azért kiváló figyelmet érdemel.

A vaskos, erőteljes nyomású kötet Kassán 1674. évben a Jezus-társaság akadémiai nyomdájában következő címmel jelent meg:

Cantus Catholici
Latino-Hungarici
In lucem dati
Auctoritate et Liberalitate
Illustrissimi ac Reverendissimi DD.
Francisci Leonardi
Szegedi
Episcopi Agriensis.

Az

Méltóságos egri Püspök Urunk Ő nagysága
akarattyaiból és bőv-kezű adakozásából ki-
bocsáttatott, Magyar és Deák
Keresztyéni Catholicus Énekek
Istennek nagyobb dicsőségére és Magyar-
ország Lelki vigasztalására.

Cassoviae, Typis academicis Soc. Jesu: per
Franciscum Lubovienski et Gregorium Pilgram. An. 1674.

A címzap második oldalán következik a latin «ajánlás»:

Illustrissimo ac Reverendissimo Domino
Episcopo Agriensi
D. Francisco Leonardo Szegedi,
Comitatum Hevesiensis et utriusque Szolnok
Perpetuo Supremo Comiti, ac Sac. caes. Regiaeque
Majestatis Consiliario etc.

Ezután látható a püspöki címér: tetején püspöksüveg s pásztorbot; a címér mezejében két oroszlán egy-egy lábbal koronára lépve, előlábaikkal koronát emelnek a magasba. A címér alatt a püspöknek az egyházi ének körül szerzett érdemeit dicsőítő következő distichon áll:

Lilia quam grate, Leo duplex porrigit Astris;
Iam gratos Coelo, Hos Praesulis ajo Sonos.
Utque Crucem pergunt Gemini alleviare Leones;
Sic Cantu allevias, Praesul ad Astra vias.

Szegedi Ferencz Lenárt*) egri püspök korának egyik legkiválóbb férfja volt. Vallásos buzgalma, haza- és emberszeretete, mély tudományossága s szigorú erkölcsös élete miatt kortársai előtt nagy tekintélynek örvendett. I. Lipót fejedelemnek bizalmas embere volt. Mint középsorsú szülők gyermeke — atyja Kálvin tanát követte, anyja buzgó katolika nő volt — iskoláit szülőföldjén Nagyszombatban a Jézus-társasági atyák vezetése alatt álló akadémián kezdette; bölcsészeti tanulmányait Bécsben a Pázmány által alapított intézetben folytatta, a hittanfolyamot pedig Rómában kitűnő sikerrel végezte. Rómából visszatérve, mint áldozár az esztergomi érseki megyében lelkészkedett — hol? azt nem tudni — de 1653. évben neve már az esztergomi kanonokok sorában található.

Az egyházi méltóságok lépcsőin gyorsan haladt. Mint zólyomi főesperes a ker. szt. Jánosról címzett zsámbéki prépostságot nyerte, majd a bold. szűzről címzett madocsai apát lön. 1659. évben a pozsonyi országgyűlésen s három évvel később —

*) Episcopi Agrienses fide diplomatum concinnati. Tyrnaviæ, typis academicis Soc. Jesu. Anno 1768. Tomus III. 277—291. lap.

már erdelyi püspök — a Szilézia felé terjedő határok kiigazítási bizottságában mint az egri püspök társa működött.

I. Lipót a kitűnő egyházfő érdemeit megjutalmazandó 1663-ban a váci püspökségbe helyezte át, s e méltóságában már 1668. évben a királyi kancellár cím- és jelleggel ruháztatott fel. 1669. évben, midőn Pálffy Tamás a nyitrai püspökségbe ment át, I. Lipót a sok érdemes férfiú közül az egri püspöki széket Szegedi Ferencz Lenártnak adományozta.

Mint ilyen rendkívüli tevékenységet fejtett ki s kormányzása alatt a régi egyháztól elszakadt magyar nép seregesen tért vissza a római egyház kebelébe. Egyházmegyéje nevezetesebb városaiban az előbbi században a hitújítók által elfoglalt templomok ismét a régi birtokosok, a katolikusok tulajdonába mentek át. Magyarország legszebb műremekeinek egyik gyöngye, a kassai szt. Erzsébet dóm 1671. évben a katolikusoknak visszaadatván, Szegedi azt nagy pompával felszentelte. A török uralom miatt püspöki székét s a káptalant Kassára helyezte át s innét folytatta további tevékenységét. 1672. évben Tállyán, Tokajban, Liszván valamint északi Magyarország többi városaiban a protestansok által elvett templomokat visszafoglalta, s a kurucz-labancz háború csillapultával terjedelmes megyéjét beutazván, ott a kath. isteni tiszteletet előbbi fényébe visszaállította.

Politikai s vallásügyi ezen gondjai között talált annyi időt, hogy a tudománynak is hódoljon. Mint nevezetes polemikus a hitújítók ellen szóval és írásban harczolt. Bőkezűsége folytán a kath. egyház ügyét előmozdító könyvek láttak napvilágot. Papsága számára 1672. évben újra kinyomatta a Pázmány Péter által kiadott «agendát» (*Rituale Strigoniense*). A nagyszámban visszatért magyar nép lelki vigasztalására kiadta a most bemutatandó énekes-könyvet.

Költői lelkületének egyik legszebb nyilatkozványa a boldog Margit, IV. Béla magyar király leányának életét tárgyazó költemény, melyet Ferrari Zsigmond jegyzetekkel ellátva ily cím alatt bocsájtott közre: «Carmen de S. Margaretha, Belæ IV. Hungarorum regis filia, ordinis Prædicatorum a D. Francisco Leonardo Szegedi Nobili hungaro Tyrnaviensi AA. LL. et Phil. Magistro M. S. vitæ ejusdem S. V. ex hungarico in Latinum interprete, decantatum.»

Nemes szívének s emberszeretetének legszebb bizonyítványa volt azon áldozatkészség, melylyel a tehetséges, de szegény ifjakat felkarolta s őket kiműveltette. Nagy gondot fordított az ifjú papok nevelésére. A török rabszolgaságból számosakat kiváltott, kiket legnagyobb szeretettel magához fogadott. Szegedi Ferencz igen ájtatos, önmaga iránt szigorú s mások iránt elnéző volt. Férfias jelleméről, magyar érzéséről, nagy befolyásáról tanuszkodnak azon levelek, melyeket minden pártbeli férfiak hozzá intéztek, tőle kérvén tájékozást s tanácsot.*)

Hazája s vallása szolgálatában testi ereje megtört s már 1675. év szeptember 12-én, mint példás keresztény s főpap lehelte ki nemes lelkét. Temetése a papság s a roppant számú hívek keserves zokogása között a kassai szt. Erzsébet templomban ment végbe.

A rákövetkező évben ugyanott tartatott az egyházi gyász-ünnepély (exequiæ), a midőn a dicsőült férfi érdemeit latin nyelven Bagonyi, Kassa város plebánosa, magyar nyelven pedig Zsámber Mátyás Jézus-társasági atya méltatták.

Ezek előrebocsájtása után vizsgáljuk az énekeskönyvet, melynek főczélja volt a régi egyházba visszatért magyar népet az előbbi korból fenmaradt s az újabban nagy számban megszorodott magyar kath. templomi énekekkel a kath. isteni tiszteletbe bevezetni, illetőleg a népet a kath. hitben megerősíteni.

Az «énekek Lajstromát» rövid magyar «előszó» vagy jobban mondva «ajánlás» előzi meg, mely szerint a könyv szerkesztői mint a kassai akadémiának könyvnyomtatói szerepelnek. E «könyvnyomtatók» magok a jezsuiták voltak; ezt vallja az egész könyv szerkezete, azon gondos figyelem, melyet az egyház minden ünnepére fordítanak; továbbá azon körülmény, hogy Szegedi neveltetését Nagyszombatban az ő intézetükben nyervén, mint egri püspöknek a visszatérítési munkában segédkeztek.

Toldy Ferencz ezen könyvről így nyilatkozik: «Nyomban ezt követte — t. i. a Kisdi Benedek egri püspök 1651-ki énekeskönyvét érti — Magyarországon a Szegedi Lénárt egri püspök által eszkö-

*) Lásd Balássy Ferencz: Közlemények az egri érseki levéltárból. Magyar tudományos értekező. Pest 1862. Pfeifer Nándor bizománya, 3. 4. füzet 260—268; 334—346. lap.

zölt Énekeskönyv, mely amannál sokkal gazdagabb s az ősmagyar jellemet tisztán fentartó dallamok tekintetéből is a század legnevezetesebb művei közé tartozik.»

Az ajánlásban a könyvnyomtatók, a püspököt mint védurokat (patronus) czímezik s nagy tisztelettel hivatkoznak a püspök bőkezűségére, mely lehetővé tette a könyv megjelenését, s a mely hatalmas eszköz leend arra, hogy azokat, «kiket a római szent Hittől az éneklésbéli zengésnek édesgetése vont vala el; mintegy mézes madzaggal rájok kötven a sok tévelygést», az egyházba ismét visszavezesse, és így szent Ágostonnal együtt méltónak ítélte «az igazságnak fontosságát az éneklés szárnyaival édesebben röpitetni az elhült elmékbe», «hogy a midőn az énekeszónak gyönyörködtető zengésével a hallás simogattatik, azzal az Isten ígéinek haszna is béoltassék.»

Az előszó szerint a könyvet megrendelő püspök azt kívánta, hogy a legrégebb keresztény korban — úgy nálunk is — divó váltakozó énekmód fentartassék, mit a könyvnyomtatók teljesítettek is, mert ugyancsak ezt mondják: «s ez végre jóvallotta Ngd is, hogy az ének verseit elől mondván egy avagy két kántor, viszont mondják a többi — is utánna: kívánván Isteni buzgóságából Ngd Sz. Ágostonnal; ut suave sonantibus vocibus, eliquetur Dei veritas in corde hominum. Lib. 9. Confess. Cap. 6. hogy az éneklő szép zengéssel az Istennek igazsága mintegy beléjek olvadjon az emberekbe.»

Ezen váltakozó énekmód a róm. kath. egyházban mind e mai napig divik, különösen falukon vagy kisebb városokban körmeneteknél, templomi és magánájtatosságoknál vagy búcsújáratokban, s e tisztelet az úgynevezett «előénekesek» vagy «előimádkozók» végzik.

Az énekeskönyv beosztása.

Jelen könyvünk gazdag s változatos tartalma által különbözik az 1651-ki Cantionalétól. E különbséget a két könyvnek czíme rövid szavakban fejezi ki. Az 1651-ki könyv czíme ugyanis ezt mondja: *«kikkel (t. i. énekek és litániákkal) a kereszténynek esztendő által való templomi solennitásokban, Processiókban, és egyéb ájtatosságokban szoktak élni: most ujonnan egybeszedettek»* sat. E sza-

vak utalnak a középkori kath. isteni tiszteletre,*) midőn a szt. misének liturgikus részeit (Kyrie, Gloria, Credo, Sanctus, Benedictus és Agnus Dei) a székesegyházak- s egyéb nagyobb templomokban az énekkar latinul énekelte, mint ez most is minden előkelőbb templomban történik, s a nép csak egyes szünetek alatt (offertorium, graduale) vagy az énekeseket felváltva rövid magyar énekeket zengedezett, mint azt alantabb látni fogjuk; azért ezen könyvben még a misének liturgikus részei magyar nyelvű énekekben nem találhatók.

Könyvünk ellenben az előbbi messze túlszárnyalja nem csak az énekek nagy mennyisége, hanem különösen a szép miseénekek által, melyeknek megragadó dallamait az ős gregorián ének egyes részeiből kölcsönözte. E meglepő különbséget a könyv címe ezen egyszerű szavakkal jelzi: *«...kereszttyéni katolikus énekek, Istennek nagyobb dicsőségére és Magyarország lelki vigasztalására.»* E szavakban az egész kath. isteni tisztelet be van foglalva.

Szegedi Lenárt egri püspök könyve a három főünnepkör s ehhez tartozó mellékünnepek szerint tizenhatsz részre oszlik: ú. m. 1. *Adventi énekek* (1—42. lap). 2. *Karácsoni énekek* (43—139. l.). 3. *Új esztendőre való énekek* (139—157. l.). 4. *Vízkereszt-napjára való énekek* (157—164. l.). 5. *Vízkereszt utánra való énekek* (164—216. l.). 6. *Farsangos napokra való énekek* (216—249. l.). 7. *Nagybőjtre való énekek* (249—331. l.). 8. *Husvétra való énekek* (331—358. l.). 9. *Úr menybemenetele avagy áldozó napján való énekek* (359—367. l.). 10. *Pünkösti énekek* (368—381. l.). 11. *Szentháromságról való énekek* (382—392. l.). 12. *Úr napjára, avagy az Oltári szentségről való énekek* (393—433. l.). 13. *Közönséges időre*

*) A középkorban divott isteni tisztelet énekkaráról az 1560. évben I. Ferdinand alatt összegyűlt országos zsinat Nagyszombatban Oláh Miklós, esztergomi érsek előülése mellett következőkép határozott: § III. «Præbendariorum chori, tam nostrorum, quam etiam Capituli nostri Strigoniensis integer numerus nempe duodecim, more veteri, teneatur: ut et matutinas preces, cum aliis horis canonicis decantent, et votivas quoque Missas ac alia sacra, juxta solitum morem Ecclesiæ nostræ, diligenter, et ea qua debent devotione peragant et persolvant. Capitulares enim nostri Missas suas votivas, secundum fundationes peragi fideliter curent, sub poena arbitrii nostri». Péterffy II. 121. lap. Így tehát *«régí szokás»* szerint az énekkar a káptalani, székesegyházi s más nagyobb templomokban tizenkét egyénből állott.

és vasárnapokra való énekek (434—456. l.). 14. Boldogasszonyról való énekek (457—495. l.). 15. A szent angyalokról (495—497. l.). 16. A dicsőült szentekről (497—536. l.). 17. A megholtakról való énekek (537—547. l.). 18. Litániák (548—560. l.).

A tizennyolcz rész, beleszámítva a főünnepek mise részeit (Kyrie, Gloria, Credo, Sanctus, Benedictus és Agnust) mintegy 550 éneket, hat különféle litániát s végül egy hálaadó éneket tartalmaz.

Szöveg tekintetében — ismét beleszámítva a főünnepek «Kyrie» énekeit — van 15 latin-magyar azaz vegyes¹⁾, 84 teljes latin szövegű²⁾ — az utóbbiakból 48 magyar fordításban — a többi

¹⁾ A latin-magyar azaz vegyes énekek: 1. Adventre való «Kyrie» (1. lap). 2. Adventre való «Sanctus» (31. lap). 3. «Agnus Dei» (4. lap). 4. Angyali üdvözlésre (11. l.). 5. Alma redemptoris Mater (37. l.). 6. Új esztendőre való «Kyrie» (139. l.). 7. Vízkeresztre való «Kyrie» (164. l.). 8. Gyertyaszentelő Boldog Asszony nap utánra való antiphona (171. l.). 9. Nagyböjtre való «Kyrie» (249. l.). 10. Húsvétra való «Kyrie» (331. l.). 11. «Krisztusunk feltámadása» (349. l.). 12. Pünkösdre való «Kyrie» (368. l.). 13. Szentháromságra való «Kyrie» (381. l.). 14. Urnapra való «Kyrie» (393. l.). 15. Boldogasszonyra való «Kyrie» (457. l.).

²⁾ Latin hymnuszok. A (*) jegyzettek hangjegyezve vannak:

1. O stellula Maria fulgida.*
2. Ave Mater Jesu Christi.
3. Cito surgite et accurrite pastores.
Pásztorok ide siessetek nagy Urhoz.
4. Coeli attendite, cursum stellæ compescite.
Égek vigyázzatok, gyors csillagok megálljatok.
5. Dum Virgo Vagientem.*
6. Exultet et lætetur, totusque jucundetur,
7. O Jesule mi sponsule.
Ah Jézusom, szép édesem,
8. Cor tibi Jesu dedico.*
Vedd magadnak én szívemet édes Jézusom.
9. O æstuantis animæ dulce delictum.
10. Infinitæ bonitatis.
Im véghetetlen kegyelmű.
11. Adsint huc omnes angeli.*
Jertek Isten archangyali.
12. Respicit nos divinitas.
13. Mater canit nato.
14. O Angeli cito accurrite.

mintegy 420 magyar szövegű ének. Hangjegyzett dallam van összesen 101, ezek közül latin 32, a többi azaz 69 magyar szövegű.

A latin énekek között előfordulnak a középkor legnagyobb himnuszai, melyek magyar fordításait a magyar középkori énekek között találjuk; dallamuk természetesen latin eredetű azaz régi

-
15. Gratulare virgo singulari privilegio.*
Szűz Mária ez világra nekünk szent fiát hozá.
 16. O mi pulcher floscule.
 17. O Puer dilectissime.*
Szerelmes édes Jézusom.
 18. O gratiose Jesule, duro cubas in stramine.*
 19. Lætare virgo Israel.
Örvendj áldott Izrael.
 20. Beata immaculata virgo puerpera.*
O boldog, kinél szebb nem volt.
 21. Dies est lætitia.
Nagy örömnep ez nekünk.
 22. Puellus nobis natus est.*
 23. Dulcis Jesu, dulce nomen.
 24. Puer natus in Bethlehem.
Gyermek jelent Bethlehemben.
 25. Jam divini succensum amoris ignem sentio.
 26. Puer natus in Bethlehem unde gaudet Jerusalem.*
Gyermek jelent Bethlehemben, örülnek Jerusalemben.
 27. Puer natus in Bethlehem applaudite.*
 28. En virgo parit filium.*
Mária szülé szent fiát.
 29. Lætare puerpera (Alleluja) læto puerperio.
 30. Benevolus audi, quæ tibi sunt laudi.*
Kegyelmesen halljad, kérésünk fogadgyad.
 31. O nostra patrona.
Kegyelmes szószólónk, emlékezzél rólunk.
 32. Eja mea anima Bethlehem eamus.
 33. Puer circumciditur.
 34. Jesu dulcis memoria, dans vera cordis gaudia.
Jézus édes emlékezet, mely igaz öröme vezet.
 35. Puer natus in Bethlehem hoc in anno.*
Gyermek jelent Bethlehemben, ez időbe örülnek Jerusalemben.
 36. En Trinitatis speculum.*
 37. Dicam ne quid sit orbis?*
 38. Est messor cognomento mors.
Kaszás itt a földön az halál.

egyházi, mely mainapság is országszerte énekeltetik a kath. templomokban.

A könyv leggazdagabb részét képezik az adventi és karácsonyi énekek, melyek a kis Jézust s annak isteni anyját a bold. szüzet dicsőítik s ezek száma a szorosán vett miseénekeken

39. Quid est, quid est æternitas.
Szörnyű örökké valóság.
40. Cur mundus militat sub vana gloria.*
Mit használ ez világ, ha csak elmúlandó? *
41. Quid miseri homines sumus.*
Oh emberi gyarló nemzetség.
42. Ardent in antro flammæ.*
Ah ki sokan örök tűznek mélyében perselődnek.
43. Patris sapientia.*
Atyának bölcsessége és bizony Istensége.
44. Salve mundi salutare.*
Jézus világ megváltója, üdvözlégy élet adója.
45. Amoris o incendium.
O szeretet gyuladása.
46. O fons amoris unice.
Oh szeretetnek bő kúttya.
47. Stabat Mater dolorosa.*
Áll a keresztnél szűz anya.
48. O languens Jesu.*
Oh Jézus, Jézus, oh édes Jézus.
49. Condolete Mariæ.*
50. Stabat juxta crucem Christi, virgo Mater corde tristi.*
51. Ergo ne pro me Jesu mori non dubitas.
52. Gloria laus et honor.*
Dicsőség és dicséret tenéked megváltó királyunk.
53. Surrexit Christus hodie.*
Feltámadt Krisztus ép testben.
54. Resurgente Domino.
Vigadjunk Jézus napján, ki meghala keresztfán.
55. Regina celi lætare.*
Menynek királyné asszonya, örülj szent szűz Alleluja.
56. Ascendit Christus hodie.*
Felméne Christus az égbe.
57. Spiritus Sancti gratia.
A szent Léleknek áldott kegyelme.
58. Veni creator spiritus.
Jöjj el szent Lélek Istenünk, látogasd meg sérült lelkünk.

kívül 111; utánna következik a nagybőjtre szóló rész, mely 61 énekkel van képviselve; ezt megközelíti a «dicsőült szentek» fejezete, mely 45 éneket foglal magában, ennek nyomába jár az «Úr-napi vagy oltári szentség»-ről szóló rész 43 énekkel, ehhez ismét legközelebb áll a «Boldogasszony» fejezete, mely különválva az adventi és karácsonyi énekektől, 28 énekkel gazdagítja a könyvet.

Feltűnő, hogy a «Boldogasszonyról» szóló részben 4—5

59. Veni Sancte spiritus Alleluja.
Jöjj el szent Lélek Isten Alleluja.
60. Nobis Sancti Spiritus gratia sit data.
Mi nekünk adassék szent Lélek malasztja.
61. Patrem in omnipotentem.
62. O mi Deus quis es tu?
Oh Isten, ki csudás vagy.
63. Salve o salve regina.*
Idvözlégý oh nagy királyné.
64. Salve salve o regina misericordiæ mater.
Idvözlégý királyné szent szűz.
65. Lauda Sion salvatorem.*
Dicsérd Sion megváltódat.
66. Ave salutis hostia.
67. Salve decus virginum.
68. Stella Jacob Maria nascitur.
69. Ecce venit sponsa de Libano.
70. Salve virgo gloriosa, super omnes speciosa.
71. Anima consurge pia.
72. Maria in urbem vadit.
73. Quæ est ista gloriosa.
74. Ave o puerpera.
75. Maria mater hominis.
76. Omni die die Mariæ.*
Mondj naponként és óránként lelkem dicséreteket.
77. O Maria Virgo pia.*
78. Sancta Messia genitrix.
79. O Sanctissima, dulcissima.*
O szentséges dicsőséges szűz Mária.
80. Salve o regina, deipara divina.
81. Stella polaris et lux solaris.
82. Beate custos angele.
83. Vitam admirabilem.
Csudálatos szent Ignác.
84. Juvenem mirabilem, decus Polonorum.

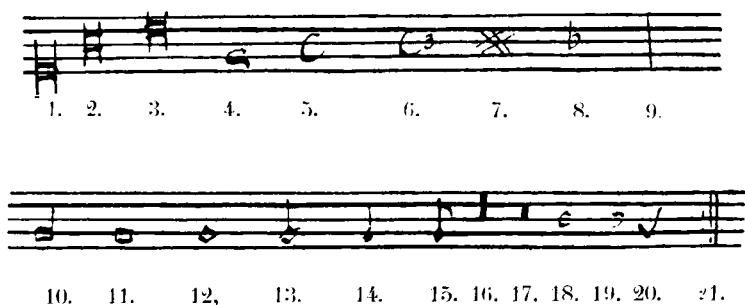
latin szövegű éneken kívül nem találkozunk azon mind szöveg, mind dallam tekintetében szép nemzeti énekekkel, melyek az 1651-ki énekeskönyvnek díszére válnak.

Hogy a XVII. század harmadik negyedében tehát 1670—1680 között, midőn történetünk lapjai szerint hazánk a legszármasabb állapotban volt; midőn a kurucz és labancz belháborúk a török hódoltság alatt annyira kipusztított magyar fajt még jobban megtizedelték; midőn az alig egy pár millió magyar népnek nagyobb része az új hitnek hódolt: ily vaskos kötet Magyarország északi részében Kassán, ezen soknyelvű városban, látott napvilágot: ennek oka Szegedi Ferencz egri püspök személyes tevékenységében keresendő, ki mint az ellenreformáció feje északi Magyarországon, a régi egyházba visszatérítendő magyar népnek lelki szükségleteiről kívánt gondoskodni.

A dallamok hangjegyzése.

Könyvünk hangjegyzése egybehasonlítva az azonkori külföldi, különösen németországi termékekkel, azokkal a versenyt kiállja. Ezen hangjegyzés sok előnyt nyújtott az énekművészettel foglalkozóknak, de sok nehézséget okozott azoknak, kik a régi dallamokat hangjegyekben le akarták írni. A négyvonalú rendszer a neuma jegyekből alakult patkószeg formájú jegyekkel eltűnt s helyébe lépett a régi nota romanából fejlett buzogány alakú hangjegy, mely az ötvonalú rendszerben minden egyes zöngének nemcsak időmennyiségét, hanem magasságát vagy mélységét azaz emelkedését vagy esését helyesen kimutatta; de sok bajt okozott a dallamíróknak, kik az ősz gregorián ének fellengző, hogy úgy mondjam határ közé nem szorítható dallamait ütemméretbe szedni alig voltak képesek. Ezen hangjegyzésben feltűnik a harc, melyet a régi egyházi hangnemek a modern dur és moll hangnemekkel vívtak, s a melyben az utóbbiak lettek győztesek. Még nyereségnek mondható, hogy a régi C- és F'-kulcs mellett a sopran, alt, tenor, bassus kulcsok használata közkinccsé lett.

A könyvünkben előforduló hangjegyzési jeleket következő táblázatban mutatom be.

1. A sopran-kulcs az első vonalon levő *c*-zöngét jelzi; 2. alt-kulcs jelenti a harmadik vonalon a *c*-t; 3. tenor-kulcs jelenti a *c*-t a negyedik vonalon; 4. violin- vagy hegedű-kulcs, jelenti a második vonalon a *g* zöngét; 5. a mi $\frac{4}{4}$ -es vagy egész ütemünk, melyet a régiek *modus imperfectus*nak = tökéletlen ütemnek neveztek; 6. a mi mostani $\frac{3}{2}$ vagy $\frac{3}{4}$, $\frac{3}{8}$ -dos ütemünk, melyet a régiek *modus perfectus*nak neveztek (a szent háromság iránti tiszteletből ezen ütemet tartották tökéletesnek, s legnagyobb részt a régi latin hymnuszok ezen ütemben vannak jelezve); 7. a mai feloldó jegy és egyuttal a mai följebbítő (\sharp) jegy; 8. a mai lejebbítő (\flat) jegy; 9. jelenti a verssor végét; 10. a mai egész hangjegy koronával ($\textcircled{\text{c}}$) a régiek azt «maxima» (nota) névvel jelezték; 11. a mai egész hangjegy ($\textcircled{\text{c}}$) vagy longa; 12. a mai féljegy ($\textcircled{\text{c}}$) vagy brevis; 13. a mai negyedjegy ($\textcircled{\text{c}}$) vagy semibrevis; 14. a mai nyolczad-jegy ($\textcircled{\text{c}}$) vagy fusa; 15. a mai tizenhatod ($\textcircled{\text{c}}$) vagy semifusa; 16. a mai egész szűnjel; 17. a mai félszűnjel; 18. a mai negyed-szűnjel; 19. a mai nyolczadszűnjel; 20. az ör (custos), mely a jövő sor első zöngéjét jelzi s az énekest a jövő hangra előre figyelmezteti; 21. ismétlő jel.

A kulcsok közül leggyakoribb a sopran, utánna következik a tenor; több helyen — magyar népénekeknél — találjuk a violin-kulcsot, míg az alt-kulcs alig egypárszor fordul elő. Az előjegyzés csupán egy (\flat)-ből áll, mely többnyire lágy hangnemet — könyvünkben a lágy *g*-t — jelezi. Keresztek mint előjegyzés nem fordulnak elő; több helyen a kereszt (\sharp) feloldó jegy gyanánt szolgál.

Ütembeosztásról és így ütemjegyekről szó sincs: az énekek szövege igen rendetlenül van a hangjegyek alá helyezve, azért a beosztás nagy fáradtsággal jár s egész tanulmányozást igényel.

Technikai kivitel tekintetében a hangjegyzés a könyv gyöngébb oldalát képezi. A vonalrendszeri vonalak csaknem minden énekben girbe-görbén huzódnak, ez által az egyes zöngék, igen sokszor a kulcsok, s többször a kereszt (♯) és (♭) előjegyzések tovaesúsznak, azaz más vonal vagy vonalközbe esnek, mi a megfejtést igen megnehezíti. E gyarlóságokat a nyomda kezdetleges állapotjának, vagy — minthogy ily könyvek nyomtatása a ritkaságok közé tartozott — a gyakorlatlanságnak lehet felróni.

Kevésbbé menthetők azonban a könyv szerkesztői azon szarvas hibákért, melyeket a magyar és latin prosodia ellen a hangjegyzésben elkövettek. Sok esetben találunk egész vagy félhangjegyet rövid szótagok fölött, míg másrészt negyedhangjegyekkel jeleztetnek hosszú szótagok. Én igen lelkiismeretesen vizsgáltam át az összes hangjegyzett énekeket s mentségül legfeljebb azt hozhatom föl, hogy a hangjegyek egyes nemei p. o. az egész, fél, vagy negyed, már elfogytak, s a későbbi énekek hangjegyzéséhez azon jegyeket alkalmazták, melyek még készletben voltak.

A templomi énekek jellege.

Midőn három év előtt — 1882. év január 2-án — e helyen a turóczi jezsuita-zárdának XVII. századbéli *Cantionale et passionale hungaricum* című irodalom- s egyház-zenetörténeti szempontból egyaránt nevezetes kéziratot énekgyűjteményéről értekeztem, a templomi énekek jellegét illetőleg így szóltam: «Midőn e nevezetes énekgyűjteményben előforduló népénekek jellegéről akarok röviden szólni, előre bocsájtom azt, hogy a népénekek jellege alatt a dallamszerkezet kül- és belalakját, magát a dallammenetet, annak a római gregorián énekhez vagy más nemzeti egyházi énekhez való viszonyát s végre az énekeknek előadási módját értem.»

Könyvünk dallamainak megítélésénél hasonló szempontból indulok ki s ezenkívül figyelmet fordítok az egyes énekeknél 1. az egyházas komoly hangulatra, 2. a szöveg s dallam belértékére, 3. a történeti becsre.

A ki e három pont szerint akarja az egyházi énekeket vizs-

gálni, annak gondosan kellett tanulmányozni az ősi gregorián éneket, mint minden egyházi és sok tekintetben nemzeti népéneknek szülőanyját; szorgos figyelemmel kellett kísérni a hazai reform. énekeskönyvek két forrását — Huszár Gál és Bornemisza énekeskönyveit; — az utóbbiban fájdalom! nincsenek hangjegyek — s végre szemügyre kell venni a Marot és Béza által készített francia zsol-tárokat, melyekhez nagyobb részt Goudimel, Palæstrina tanítója készítette a négy szólamú énekeket, melyek hazánkban Szenczi Molnár Albert közvetítése folytán hozattak be a magyar reformátusok egyházába. E három szempontból ítélve minden legcsekélyebb egyházi éneknek megvan a maga értéke, melyet csak tudatlan ember fitymálhat.

A népénekek illetén vizsgálata mellett a nyelvész gyönyörrel kutatja a nemzeti nyelv fejlődését, izmosodását a kereszténység első századaiban mindenható latin mellett; észreveendi miként simult a magyar nyelv a szertartás és istenitisztelet fogalmainak meghatározásához, hogy híven fejezze ki az egyház tanait, melyeket eddig az egyház megszentelt nyelve a latin, oly tisztán fentartott.

Az irodalomtörténettel foglalkozó bámulni fog az énekek nagy száma fölött, mely az 1651-kí kiadás óta annyira fölszaporodott, de mélyebben kutatva látni fogja, hogy azok nagy része tulajdonkép a s XVII. század elejéről ered.

A régi zene tanulmányozója pedig azon meggyőződésre jut, hogy a régi templomi énekek részint az ős egyház gazdag dallamforrásából — a gregorián énekből, — részint a nép ajkán lassanként elhalt világi énekekből átalakulva keletkeztek.

A régi énekek szövege határozott, prægnaus. Azok dogmatikai vagy is hittételi talajban gyökeredznek, innét szívják a hitet, a vallásos érzelmet és az igazságot. Első tekintetre meglátszik rajtuk, hogy nem a költői fantázia születtei, hanem hitbuzgó s ájtatos szívből származtak.

A dallamszerkezet pedig szorosan a diatoni vagyis a régi egyházi hangnemek zöngéi között mozog. Ez adja meg azon saját-ságos hangszínezetet, azon határozott jelleget, mely egyrészt a modern zenész fülében oly idegenszerűleg hangzik, de másrészt oly méltóságtejes, oly magasztos, oly komoly, áhitatra ragadó, melylyel semmiféle világi ének sem vetekedhetik.

Könyvünk szerkesztői, vagy mint az «előszó» mondja könyvnyomtatói a Jézus-társasági atyák ugyanazon módot követték, melyet a már fentebb említett XVII. századbeli magyar *Cantionale* és *passionale*ban megkezdettek; s így a 101 hangjegyzett ének dallamszerkezeti beosztása ugyanazon szabály alá esik.

Az énekek szöveg tekintetében három főrésze oszthatók: *a)* teljesen latin; *b)* latinból fordított és *c)* magyar nemzeti népeken; maguk a dallamok pedig származás vagy nemzetiségi szempontból; *a)* ősi gregorián vagy latin; *b)* idegen nemzeti és *c)* magyar nemzeti énekekre.

a) Gregorián énekek.

A gregorián dallamokból alakult énekek könyvünk jó nagy részét képezik. Ide tartoznak a teljesen latin szövegű, s a latinból magyarra fordított énekek. Finom érzéket s nagy ügyességet tanúsítottak a szerkesztők, midőn a fellengző régi jubilációkat magyar szövegre alkalmazták, azokat ütemekbe osztva dallamformába öntötték. Ezen dallamok hatása minden éneken észlelhető. Maga a dallammenet, ama komoly, méltóságos lendület az, a mit leírni, magyarázni alig lehet, de a melyet érzünk s közönségesen «egyházias,» «komoly» «áhitatra ragadó»-nak mondunk.

A latin szövegű s régi dallamú énekekről ezuttal nem szólok.*) Ezek a világegyház tulajdona, melyet minden nemzet a kereszténység felvételével magáénak vallott, s a melyek mai napig is a papi zsolosmáskönyvekben, az egyházi nagy énektárakban (*graduale*, *offertorium*; *hymnarium* stb.) mint az egyház szertartásos énekei föltalálhatók. Ismétlések kikerülése végett elhagytam mindazon énekeket, melyek az 1651-ki kiadásban megjelöltek, miután azokról más alkalommal kívánok szólni. Most csupán oly énekeket fogok bemutatni, melyek ezen könyvben jelentek meg, s a melyek általános vagy nemzeti jellegüket tekintve a XVII. század kath. istenítiszteletére magyar szempontból fényt vetnek.

*) Helyemű énekekből huszonnégyet a papnöveldei «Dalárdák» számára négyes férfi-karra átírtam. Lásd 1. «Religio» 1882. évfolyam. Melléklet, hat Mária-ének; 2. «Religio» 1883. évfolyam december 6. Melléklet, hat karácsonyi ének; 3. «Religio» 1884. évfolyam október 16. Hat ősi egyházi ének; 4. «Religio» 1865. évfolyam márczius 28. Hat ősi egyházi ének

Először is a régi gregorián énekek egy válfajáról tesztek említést, melyek saját szerkezetöknél fogva messze visszavezetnek a középkorba: értem a latin-magyar azaz vegyes szövegű énekeket, melyek a középkori német irodalomban «Mischpoesie» vagy «Mischlieder» név alatt szerepelnek.

Semmi kétség, hogy az egyházi énekek ezen neme mint maga a kereszténység teljes apparatusával, Németországból származott át hozzánk s középkori barát-költőknek kedvencz tárgya lehetett. Szerencsétlen viszonyaink miatt csak kevés enemű ének jutott el hozzánk.

Könyvünkben három ily éneket találunk, noha e három is teljesen vegyes éneknek nem mondható, miután nem soronként váltakozva következik a latin és magyar verssor páros rímmei, hanem inkább glossák alakjában; azaz a latin imádság vagy szentírási mondat egyes szavaival kezdődik a vers, mely után a magyar sor mint «magyarázat» következik.

A tiszta vegyes éneknek egyik szép példányát bírjuk az 1651-ki könyvben, «régi karácsonyi ének» cím alatt, mely így hangzik:

In dulci júbilo, Zengjen vig ének szó,
 Ur megváltónk nyugszik in præcepio.
 És fénylik mint a fényes nap
 Matris in gremio
 Alpha est et o.

Van még a vegyes éneknek egy másik neme, mely Németországban a 14. és 15. században általánosan divott, t. i. midőn a mise alatt a papság és nép felváltva énekeltek. A papság elkezdé a latin ének első versét s a nép utána köznyelven a latinnak megfelelő másik versszakot énekelte. Innét van, hogy a régi kéziratokban nagy számmal fordulnak elő a latin s nemzeti nyelven váltakozó énekek, melyek a XVI. századbeli nyomtatott énekeskönyvekben szinte helyet foglalnak.*)

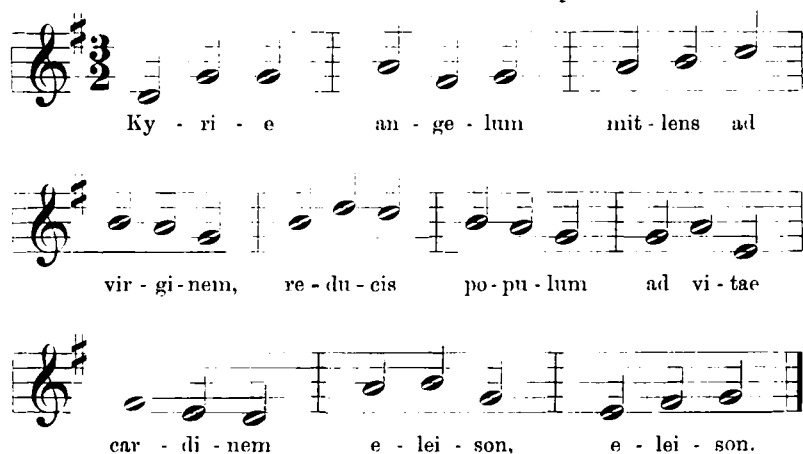
Nálunk a többi közt ilynemű énekeket a Nádor codexben

*) Hoffmann v. Fallersleben: «Geschichte des deutschen Kirchenliedes bis auf Luthers Zeit.» Hannover 1861. I. 370. lap.

találunk, hol egyik legrégibb hangjegyzett ének latin s magyar versszakai egymást föl váltva következnek. *)

Könyvünk ez énekek sorát ily vegyes énekkel nyitja meg, és pedig a 12. századbeli Abülard Péter (+ 1142.) hírneves sequentiájának «Mittit ad virginem» egy váriánsával. A sequentia dallama egyike a legszebb középkori latin dallamoknak, s ez oly népszerű volt, hogy nálunk a magyar reform. énekes könyvekben is díszeskedik. A szép ének egy szólamban így hangzik.

Adventre való ének. 1. lap.

Ky - ri - e an - ge - lum mit - lens ad

vir - gi - nem, re - du - cis po - pu - lum ad vi - tae

car - di - nem e - lei - son, e - lei - son.

Isten angyalodat küldvén a Szent Szűzhöz
Elszéledt nyájadat térítsd szentségedhez
Irgalmazz mi nekünk.

2. Christe ejicies inferni principem ;
Coelique facias Adamum mancipem :
Eleison, eleison.

Úr Krisztus elkergesd Pokol fejedelmét :
Viszont megépítsed Ádám veszedelmét
Irgalmazz mi nekünk.

*) Nádor-codex (1509.)

Ave salutis hostia
Fili Dei castaeque Matris
Nam te fide apprehenso
Sinceriter pleneque credo.

3. Kyrie Spiritus alme, Paraclite
 Maria suscipit Te prono poplite
 Eleison; eleison.
 Szent Lélek úr Isten légy már vigasztaló:
 Szűzből anya léssen, veled tisztán való
 Irgalmazz minekünk.

A glossás vagy magyarázati énekek között komoly egyházas dallama s általános elterjedtségénél fogva kiváló figyelmet érdemel az «angyali üdvözlét»-ről szóló ének, mely mai nap is a hajnali («Rorate») misének egyik legnépszerűbb éneke.

A németországi kath. énekeskönyvekben 1617-ben már előfordul *) mint régi adventi ének német és latin szöveggel. A dallam mindkét helyen ugyanaz, csupán az ütem változik nálunk t. i. a nyelv geniusának megfelelő $\frac{4}{4}$, míg a németeknél $\frac{3}{2}$.

Angyali üdvözletre. 11. lap.

Andante B. M. 1885.

A - ve Ma - ri - a Is - ten - nek

Idvözleg idvösséges hostia
 Istennec tisztá aianak fya stb.
 Mert tegödet hythben lathlak
 Tiztan es telyesseggel hiszlek stb.

*) A paderborni 1617-ki énekeskönyvben így szól:

Ave Maria gratia plena,
 So grüssen die Engel die Jungfrau Maria,
 In jhrem Gebett, und da sie sass.

(l. Karl Severin Meister: «Das katholische deutsche Kirchenlied». Zweiter Band. Freiburg im Breisgau 1883. 105. lap.)

Ezen ének ős eredetije a XIV. századbeli «Gressen»-i kéziratban található. (l. Hoffmann von Fallersleben: «Geschichte des deutschen Kirchenliedes». Hannover 1861. «In dulci Jubilo» Ein Beitrag stb. 38. lap.)

any - ja, Te ben - ned vi - rág - zik

Vált - szá - gunk a - ra - nya ál - dá - sid

nyel - vem nem un - ja.

2. Gratia plena malaszttal teljes;
 Minthogy tiszta méhed Istenséggel terhes,
 Hogy nekünk Patronánk lehess.

Összesen nyolcz verse van. Ugyanezen ének az 1651-ki kiadásban is előfordul, de lényeges szövegeltéréssel, azért jónak láttam ezt itt bemutatni. Mostani énekes könyveinkben az 1651-ki szöveg használtatik.

Gyönyörű dallama s mélabús motivuma miatt, mely régi magyar népdalokra emlékeztet, az előbbi felülmúlja az «Alma redemptoris mater» ének, mely sopran-kulcsban egy \flat előjegyzéssel (g -moll) C ütemben van jelezve s így hangzik.

Alma redemptoris mater. 37. lap.

Moderato

B. M. 1885.

Re - dem - to - ris ma - ter, oh szent - sé - ges

szűz Má - ri - a Por - ta - tu per - vi - a

p

meny - nyek - nek fé - nyes ka - pu - ja,

p

p

E - gek - nek csil - la - ga Lel - ke - ink

p

f

zá - lo - ga tisz - tán fo - gan - ta - tál Szűz Má - ri -

f *p*

a. Tá-p - lál-d szi - ve - in - ket

u - tál - juk meg vét - ke - in - ket.

Ezen éneket bátran lehet a busongó magyar énekek közé helyezni; de mint a régi vegyes énekeknek egyik legszebb példányát ezen osztályba sorozom. Bozóky Mihály énekeskönyvében (1797. év) ezen ének teljesen magyar szöveggel eltérő dallambeosztással található. Könyvünkben a beosztás jobb, a dallam is inkább megfelel a szövegnek. A másik két vers nem vág egészen egybe a dallammal, s hogy a dallam eredeti szépségében fentartassék, a szöveget kellend kiigazítani.

Könyvünk egyik érdekes részét képezik a régi gregorián dallamú mise-énekek: Kyrie, Gloria, Credo, Sanctus, melyeket a szerkesztők a legszebb dallamokból állítottak egybe s így a magyar népet az ősi egyház fenséges jubilációival megismertették.

Ilyet ötöt mutatak be. Legrégibb az «adventre való Gloria» mely az ünnepi mise «Gloriá»-jának motivumain alapszik.

Legszebb dallamú az «adventi» «Sanctus», igazi öröm-ének, mely jelképezi ama dicsőítő éneket, melyet az angyalok az úr színe előtt szüntelen zengedeznek.

A husvéti «Credo» az öröm s lelkesedés hangján zeng, míg a nagybőjt «Kyrie» és «Gloria» a bűnbánat érzelmeit keleti fel.

Adventre való «Sanctus». 3. lap.

Moderato

B. M. 1885.

The musical score is written for a voice and piano. It is in E-flat major (three flats) and 4/4 time. The tempo is marked 'Moderato'. The score is divided into three systems, each with a vocal line (treble clef) and a piano accompaniment (bass clef). The lyrics are 'Sanctus, Sanctus, Sanctus'. The first system starts with a piano (p) dynamic. The second system starts with a forte (f) dynamic. The third system starts with a piano (p) dynamic. The score is numbered '3. lap.' (page 3).

System 1: The vocal line begins with a half note 'Sa' followed by a half rest, then a half note 'nctus,'. The piano accompaniment consists of chords and single notes.

System 2: The vocal line begins with a half note 'Sa' followed by a half rest, then a half note 'an' followed by a half rest, and finally a half note 'ctus'. The piano accompaniment continues with chords and single notes.

System 3: The vocal line begins with a half note 'Sa' followed by a half rest, then a half note 'nctus'. The piano accompaniment continues with chords and single notes.

Do - mi - nus Deus Sa - ba - oth

E szép dallam a magyar szöveg alatt csak a rhythmusban változik igen keveset, a mennyiben t. i. a magyar prosodiához alkalmazódik. A harmonia és beosztás megmarad, mit a következő példa bizonyít:

Szent, szent, szent az Úr - Is - ten szent, szent,
szent és ál - dott a ki tiszt - ta szűz mé - lé -
ben, Bü - nő - sök - ért most szál - lott.

Sokkal jobban simul a dallamhoz már a többi vers; p. «Zengjen a föld mindenütt, Lelkében örülvén: és születendő Krisztusnak szívében énekelvén.» Magyar kántor a következő részeket igen szépen fogja beosztani. (5. lap Post elevationen).

Rettenetes áldozat, oh szentséges Jézus,
Gyarló szívünket vond hozzád
Édessége szép Jézus.

Ugyanezen dallam szerint éneklendő még az 5-dik lapon levő szép adventi ének:

Reggeli friss harmatunk,
 Oh szentséges Jézus
 Buzgón utánad kiáltunk,
 Édességes szép Jézus. sat.

Adventre való «Gloria». 2. lap.

Andante

B. M. 1885.

f

Di - cső - ség menny - ben Is - ten - nek

f

p

Bé - kes - ség föl - dőn em - ber - nek,

p

p

jó - a - ka - ra - tú hí - vek - nek.

p

2. Atya Isten, szent királyunk
Téged áldunk és imádunk
Te néked hálákat adunk
3. Úr Jézus hivek malasztja
Isten búránya s magzatja,
Bűnünk elmosó harmatja.

Husvétre való «Credo». 332. lap.

Moderato

B. M. 1885.

The musical score is written for piano in 4/2 time. It consists of three systems of music, each with a treble and bass staff joined by a brace. The first system begins with a piano (*p*) dynamic. The second system includes both piano (*p*) and forte (*f*) dynamics. The third system also includes both piano (*p*) and forte (*f*) dynamics. The lyrics are in Hungarian and are placed below the notes.

p

Hi-szünk mi egy Is - ten - ben men - ny s föld te - rem

p

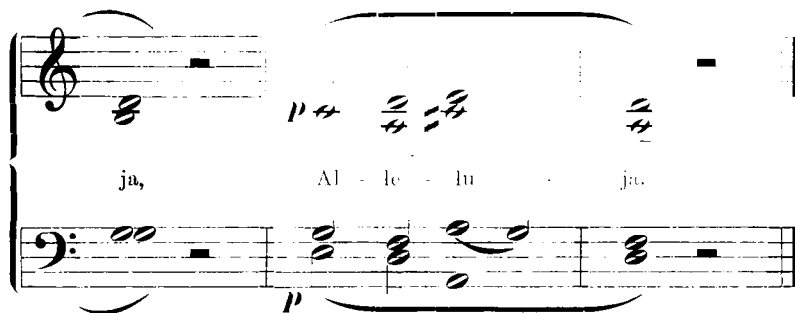
tő - je - ben. Min - den - ha - tó e - rő - ben

f

p

ki - vel va - gyunk é - let - ben Al - le - lu -

f

2. Hiszünk Jézus Krisztusban
 Üdvözítő Urunkban
 Ki fia Isten nyilván
 Meny s földet is uralván
 Alleluja, alleluja. sat.

Ezen dallamra éneklendő a következő «Hymnus» (333. lap):

Istennek szent báránya:
 Mi váltságunk aranya;
 Bocsásd meg vétkeinket,
 Add békességünket.
 Felkölt Jézus, Kegyes Jézus.

Nagybőjtire való «Kyrie». 249. l.

Ir - gal-mazz mi - né - künk, ö - rök at - tya
Andante **B. M. 1885.**

Ky - ri - e - e - lei - son, Ky - ri - e - e -

Is - ten, Ne nézd mi sok vét - künk,
 lei - son, Ky - ri - e - e - lei - son.

A második latin versben a kántor az 1. 3. és 5. ütem első részében félhangjegyet fog venni Pl. Christe eleison sat. A magyar szöveg igen szépen simul a dallamhoz: «Irgalmazz mi nekünk, áldott fiú Isten, Lelki szent értékünk.» A harmadik versnél mind a latin (kirie eleison háromszor) mind a magyar teljesen megegyezik a dallammal: «Irgalmazz mi nekünk; Szentlélek úr Isten, add, szent legyen éltünk.»

Nagybőjtre való «Gloria». 250. lap.

Moderato

B. M. 1885.

Di - cső - it - sük ma - gos - ság - ban, az Is - tent ö -
 rök föl - ség - ben A kik vad - nak sze - lid - ség -

ben, Tart - sa Is - ten bé - kes - ség - ben.

Ezen osztályba sorozom a 18. lapon levő «adventi éneket», melynek dallama a régi egyházi ének «Infinitae bonitatis» gyönyörű dallama. A szerkesztők a régi latin dallamot változatlanul vették át s magyar szöveget helyeztek alá. A vers első három sora nem egészen simul a dallamhoz, míg a többi sor helyes zenészeti rhythmust ad. A dallam, ütem beosztás nélkül, úgy a mint a könyvekben található, így szól:

Aa - ron vesz - sze - je vi - rág - zik, szűz-

nek szent mé - he csi - rá - zik, Po - kol es - ső - től

so - ha meg nem á - zik: Ezt szent pró - fé - ták meg-

jő - ven - dől-ték, ezt az Is - ten - től o - hajt-va kér-

ték. Ezt szent A - tyá - ink szí - ve - sen ke - res - ték.

2. Ezt Gábrriel félve kezdte; 4+4.

Szűz Máriát hogy meg nézze, 4+4

Isten anyjának azontul nevezte:

Térdet is hajtván, mond, Szűz üdvözlégy

Nagy titkos dolgot most eszedbe végy,

Mert im igen nagy méltóságra felmégy.

Verstani úgy mint dalforma tekintetében nehézkes szerkezettel bír a 33. lapon található adventi ének: «Angyalok ide siessetek Szent Szűzhöz.» Maga a dallam lendülete szép; kár hogy az aláhelyezett szöveg a dallammal össze nem egyeztethető. Véleményem szerint a szerkesztők e különben szép dallamot nem akarták veszendőben hagyni s átvetté úgy a mint találtak s tettek minden zönge alá egy szótagot, nem figyelvén arra, vajjon a vers s a dallamszerkezet összeillenek-e? Könyvünk hangjegyzése szerint ezen énekből kerekded egységes egészet összeállítani igen nehéz. Az ének violin kulcsban előjegyzés nélkül $\frac{4}{4}$ ütemben osztva így szól:

An - gya - lok i - de si - es - se - tek

szent szűz-höz Az Is - ten kö - vet - sé - ge

Ná - za - ret - ben kül - de - tők szent is az vé -

ge. Meg - vir - rad már az menny - or - szág - ból

sza - ba - dul - junk rab - ság - ból Ír - tünk az

Ezen beosztás a dallamnak formát ad s eredeti szépségét is fentartja. A «lejtő» és «szökő» lábak a hangjegyzésben is érvényre emelkednek s e mellett a vers két utolsó sora «Értünk Isten magzatja, magát szűz méhben szállítja» zenészetileg helyes rhytmust nyer.

b) *Latinból fordított énekek.*

Ezen énekek foglalják el könyvünk nagy részét, a mi nagyon természetes, miután ha valahol a világon, úgy hazánkban Szent István óta fel a jelen század első negyedéig a latin nyelv volt az egyházi, iskolai s állami életben a közvetítő hivatalos nyelv.

A latin hymnusok és egyházi énekek nem egy nemzet vagy ország, hanem a világegyház tulajdona. A középkori barát-költőtől a hitújítás korszakáig az egyházi költészet latin nyelven virágzott. A latin hymnusok a nyelv szellemével és technikájával meg-egyező dallamokat nyertek. E dallamok ritkán voltak eredeti termékek, hanem ama gazdag forrásból vették, mely a régi egyház tulajdona.

A latin nyelv minden művelt nemzet nyelvének fejlesztésére nagy befolyást gyakorolt; ép úgy hatottak a lendületes, komoly s bevégzett formájú latin dallamok a nemzeti vagy egyházi énekekre is. Az egyház dallamai lettek az újabb egyházi énekek mintapéldányai.

Könyvünk szerkesztői itt is a legrégibb s legszebb dallamokat szemelték ki, s azokhoz magyar szöveget készítettek vagy alkalmaztak.

A szövegkészítés, a fordítás vagy alkalmazás azonban nem mindig sikerült.

A XVII. század költői örökölték az előbbi századok költőinek rossz tulajdonságát. Leírták t. i. a latin hymnus dallamát s nyom-

ban utánna közlik a magyar szöveget, melynek mind versneme, mind pedig menete szorosan a dallam beosztásával meg nem egyezett, azaz más rhytmizálást igényelt. Evvel ők nem törődtek, ennek kiegészítése az énekesek dolga vala. Ily szabadelvűen gondolkoztak és cselekedtek a XVII., de különösen a XVIII. század mise-zeneiről is, p. Haydn Mihály és József, Mozart Amát és utánuk a kisebb rendűek.

Ezen klasszikus zeneköltők miséiben látjuk, hogy az «Agnus Dei» harmadik refrainje «Dona nobis pacem» vagy soha vagy csak ritkán van hangjegyezve, hanem helyette egyszerűen e szavakat írták oda: «Dona ut Kyrie» azaz a «Dona nobis pacem» a «Kyrie eleison» dallam szerint éneklendő; már pedig a «Dona nobis pacem» és «Kyrie eleison» mind szótagmennyiség, mind méret tekintetében egymástól lényegesen különböznek. Azonban az énekesek oly gyakorlottsággal bírtak, hogy azt minden zavar és fenakadás nélkül elénekeltek.

Mai napság az énekesek ezen rögtönös «rhytmizáló» képességgel nem bírnak; de bírtak a múlt században, midőn a szépművészetek és különösen a zene terén az egyházi zene és ének uralkodott.

Ha tehát könyvünkben a latin énekeket tekintjük s azokat a rá következő magyar szöveggel akarjuk énekelni, szükséges, hogy az eredeti dallammenet megtartása mellett a rhytmust és így gyakran az ütemet is némiképp kiigazítsuk.

Itt ismét elhagyva az 1651. kiadásban foglalt énekeket, könyvünkben négyet mutatok be, melyek dallam s szöveg tekintetében egyaránt mintapéldány gyanánt szolgálhatnak, s melyek a későbbi egyházi énekek fejlesztésére nagy befolyást gyakoroltak.

Következő énekünk egyike a legrégibb s legszebb középkori énekeknek. Szent Bernát clairveauxi apátnak hírneves könyörgése a «megfeszített Krisztus»-hoz. Dallama mint szövege a XII. századból származik. Magyar szövege először a «Thewrewk»-kódex (1531. év) 283—297. lapjain található ezen czim alatt: «Zent bernald dokthornak ymaczaga». Nyelv és verselés ez előbbi századokra vall.

Könyvünkben a vers az ősi magyar vers mintája azaz nyolcztagú sor, vagy egyszerűen «nyolczas», melylyel költészetünk legrégibb maradványaiban találkozunk. Ez ősi magyar vers magá-

nak a dallamnak is magyaros hangzást kölcsönös. Ezen éneket, bár az 1651-ki kiadásban szinte előfordúl, itt a vers szebb hangzatosága miatt mutatom be.*)

Krisztus szenvedéséről való ének. 272. lap.

Moderato

B. M. 1884.

Jé - zus, vi - lig meg - vül - té - ja!

Id - vöz - légy é - let a - dó - ja.

*) Szt Bernát hymnusának dallama fölött a zenetudósok vitatkoznak. Némelyek a dallamot a XII. századból származtatják, míg mások állítása szerint az eredeti ősi dallam kihalt s fentebb közölt dallam a XVII. századból ered. A németországi könyvekben (Corner 1625. és 1631. év) teljesen más dallamon énekeltetett a német szöveg: «Gegrüst seist Tu, O Heil der Welt; a «Syrenes symphoniace» 1678-ki kiadásában azonban a latin szöveg dallama a fentebb közölt dallamtól csak kis mérvben különbözik. A könyvünkben közölt dallam forma és lendület tekintetében a többieket túlszárnyalja. (L. Karl Sewerin Meister: «Das katholische deutsche Kirchenlied.» Freiburg 1862. I. B. 326. lap.)

p

Ke - reszt - re ment Is - ten - fi - a

p

f

Ke - resz - ted szí - ve - met hív - ja

f

p

Add Jé - zu - som, sze - res - se - lek,

p

Hogy ő - rök-ké ve - led él - jek.

2. Mintha itt volnál úgy veszek
Sőt jelenvalónak hiszek
Mely meztelenen nézek.
De így szívembe teszek,
Add Jézusom szeresselek,
Hogy örökké veled éljek sat.

- Ezen dallam szerint éneklendő még e szép magyar böjti ének (286. lap.)

1. Drága Jézus szenvedése
Lelki gyümölcs nevelése,
Restségünk erős intése
Ehező lelkünk élése :
Könyörülj már Jézus rajtunk ;
Szent szívből hozzád kiáltunk.
2. Rajtunk sokféle ellenség ;
Bátoríts drága reménység ;
Jézuson érttünk az inség ;
Melyből árad az üdvösség.
Oh Jézus neked halálom,
Halálod által, ajánlom. sat.

A $\frac{4}{2}$ ütem s a félhangjegyek használata senkit se hozzon zavarba. Ezen beosztás a dallamnak szélesb alapot ad s jobban megfelel a dallam méltóságának.

A következő énekben egyik legszebb egyházi dallamot ismerjük fel. Az Úr szenvedését festi; dallama a régi egyház fenséges dallamának, az úgynevezett «Lamentatio» vagy «siralomnak» testvére. Hat zöngé terjedelmű dallama a mily bánatos s egyszerű ép oly megragadó.

A Krisztus kínszenvedéséről való ének. 299. lap.

*Andante religioso***B. M. 1885.**

p

Oh Jé - zus, Jé-zus! Oh é - des

p

Jé - zus! Oh Is - ten - nek szent fi -

a Tű - rés pél - dá - ja

f p

szent - ség for - má - ja, Oh lel-künk

drá - ga di - ja.

3. Oh Jézus, Jézus oh édes Jézus
Oh hivek dicsősége
Ártatlan tőrtél
S minket megnyertél
Oh szívünk édessége.
2. Oh Jézus, Jézus, oh édes Jézus!
Egek gyönyörűsége,
Mint meghervadtál
Jaj meg is haltál
Oh lelkek üdvössége.

A nagycsütörtöki miseének a régi »Pange lingua» hymnus motivumán alapszik; teljesen megfelel azon szertartásnak, midőn a kath. egyházban a nagypénteki gyász miatt az oltári szentséget a főoltártól elviszik. Eredetileg $\frac{3}{2}$ ütemben van jelezve, de a nyolczas magyar vers szerint a dallam $\frac{4}{4}$ vagy $\frac{4}{2}$ ütem szerint is jól beosztható.

Nagycsütörtöki misére. 326. lap.

Moderato B. M. 1885.

p

Ez szín a - latt az ki - vánt jó.

f

Va-gyon, ki csak e - gye - dül jó.

p

Menny-ben föl - dön va - la - mi jó

f Az csak et - től a - da - tott jó.

2. Itt Jézusunk fehér színben,
Mint a melegség napfényében
És mint a tűz meleg szénben
S mint nagy erő mágnes kőben.

3. A ki az Ég szélességét
Teremté s föld ékességét,
Itt rejtette bölcsességét,
Mutatta kegyelmességét.

A húsvétra való ének szinte $\frac{3}{2}$ ütemben van jelezve, de a magyar vers mérete igen jól megtűri a $\frac{4}{2}$ méretet.

Húsvétre való ének. 354. lap.

Allegretto **B. M. 1885.**

f Krisz - tus vi - rá - gunk, *p* szép ter - mő

Á - gunk Al - le - lu - já t é - ne - kel - jünk,

Min - den bűnt lel - künk - be öl - jünk.

2. Ki fekvék sirban, felkele vígan,
Alleluját énekeljünk
Minden bűnt lelkünkben öljünk.
3. Felkele fényünk
Christus reményünk
Alleluját énekeljünk. sat.

Idegen nemzeti énekek.

Oly népénekeket, melyek szöveg vagy dallam tekintetében valamely határozott idegen nemzeti jelleget hordának magukon, könyvünkben alig találunk. Ezen énekek is legnagyobb részt latin fordítások, melyek százados gyakorlat folytán az illető nemzet nyelvéhez simulva, kisebb-nagyobb változásokon mentek át.

Ezek közül kiválnak a zsoltárénekek, melyek Béza és Marot

eredetije után Molnár Albert fordításában kerültek a magyar reformátusok énekeskönyveibe. Ezekben sem akadunk határozott francia típusra, minthogy azonban azokat a protestansok használják, azért a kath. énekeskönyvre nézve idegenek.

A zsoltárok mintegy 8—10, a «közönséges időre és vasárnapok»-ra való részben fordulnak elő. A szöveg több helyütt eltér a Molnár-féle fordítástól, a dallamok sem a francia zsoltárdallamokból vétettek.

Az idegen énekek közül hármat mutatok be; mind a három az adventi és karácsonyi időre szól.

Gyermeki öröm, vidorság zeng a következő adventi énekben, mely eredetileg német ének s a németországi Corner-féle (1625. és 1631. év) énekeskönyvben «Ein neues Adventlied S. Gabriels Grus genannt» cím alatt fordul elő,*) természetesen német szöveggel és ³/₂ ütemben.

A szerkesztők szép magyar verset tettek alá, mely a magyaros ⁴/₂ ütemet igen jól megtűri. A magyar szöveg hazafias, s a bold. szűzet mint Magyarország szószólóját dicsőíti.

Adventi ének. (41. lap.)

Allegretto pastorale B. M. 1885.

Oh é - kes szép vi - rág é - des Jé zu -

*) «Das katholische deutsche Kirchenlied in seinen Singweisen.»
Karl Sewerin Meister. Freiburg im Breisgau, 1862. I. köt. 165. lap.

p

Menny-be - li szent csil-lag, ál-dott Jé - zus.

f *p* *f*

An - gya-lok-nak ki - rály - né - ja Ma-gya-rok-nak

p

szó - szó - ló - ja, Ál - dott Jé - zus.

2. vers: Irgalmasságod nagy, édes Jézus:
 Malasztal teljes vagy áldott Szűz.
 Gábriteltől üdvözlettel
 Szentlélektől terhes lettél.
 Áldott szent Szűz.

5. vers: Te menyország uttja, édes Jézus,
Paradicsom kútja, áldott szent Szűz.
Beléd szorult a nagy bővség,
Ennek örül a szegénység,
Áldott szent Szűz.

6. vers: Bűnösök istáppja, édes Jézus:
Magyarok szép napja, áldott szent Szűz.
Országunkban fényeskedjél,
Mert fényesebb vagy drága kőnél, áldott szent Szűz.

Szakasztott mása az előbbinek a következő kettő, mely latin fordítás. Gyermeki ártatlanság s az Üdvözítő fölötti öröm nyilatkozik bennük. A karácsonyi éneknek latin szövege így kezdődik: «Adsint huc omnes angeli»; a dallam, melyet egy γ előjegyzéssel sopran-kulcsban jegyezve változatlanul vettem át így hangzik:

Karácsonyi ének. 73. lap.

Allegretto pastorale

B. M. 1885.

Jer - tek Is - ten ark - an - gya - li szent kis - de-

decs-ke szól - lit. Zeng - je - tek e - gek an - gya-

li, Kis u - ra - tok-nak jól itt.

2. vers: Urak és minden nemzetek
Jertek istállócskában;
A mely gyöngyöt vesztettetek
Itt van kis jászlocskában.

A vízkeresznapi processióra való ének a latin szövegű «*Laetare puerpera læto puerperio*» ének főmotívumán nyugszik. Élénk menete alkalmassá teszi körmeneti használatra. A dallam egy \flat előjegyzéssel violinkulcsban van jegyezve:

Vízkereszt napra való ének. 168. lap.

Allegretto

B. M. 1885.

Oh Is - ten-nek szent any-ja szent-sé - ges szűz

Má - ri - a Meny-nyek - nek ki - rály - né - ja

Crescendo

Üd - vöz - légy szűz Má - ri - a!

2. vers : Esedezzél érettünk
 Szentséges Szűz Mária :
 Légy mindenkor mellettünk :
 Idvözlégy szűz Mária.

3. vers : Mutasd magad anyánknak
 Szentséges szűz Mária ;
 Ajálván szent fiadnak :
 Idvözlégy szűz Mária.

Ezen énekek közül magasan kiemelkedik a 287. lapon levő böjti ének, mely ekkép kezdődik: «Jézusnak drága kinjában, legyen mi reménységünk». A zenében járatlan ember ezt magyar nép-éneknek mondaná, holott ez a francia 42. zsoltár dallama, mely minden ref. énekeskönyvben s a katolikusoknál mint 41. zsoltár ily alakban fordul elő: «Mint a szép hives patakra a szarvas

kivánczik». Szép magyar verse megérdemli, hogy két szakaszt közöljek.

1. Jézusnak drága kinjában
Legyen mi reménységünk
Hogy ez bőjtnek szent útyában
Lehessen segítségünk.
Békent Jézus vérében,
Forogjon mi elménkben ;
Hogy minket ne ejtsen törben,
Kisértet, gvarló testünkben.

2. Oh én drága Idvöztöm,
Hogy ennyit szenvedsz értem ;
Szívemet azzal inditom,
Ha eddig nem szenvedtem :
Kinaidat vizsgálom,
Lelkemet úgy táplálom ;
Jézust hogy vérben találom,
Keresztre magam ajánlom.

Ezen csoporthoz tartozik még két litánia alakú váltakozó ének, melynek első részét a kántor énekelte, melyre a nép refrain gyanánt válaszolt:

Adventi ének. 24. lap.

Andante B. M. 1885.

Id - vöz-légy, meny - nye - i bá-nya, Di - cső Is-

ten - nek szent An - ja! Szűz Má - ri - a

Id - vös - sé - günk fé - nyes haj - na - la.

Malasztal épen teljes vagy,
Istennél tisztességed nagy
Szűz Mária üdvösségünk,
Csendes hajnala.

Méhednek áldott gyümölcse,
Lelkünket malasztal töltse
Szűz Mária szüzességnek
Fehér hajnala. s.t.

Adventi ének. 25. lap.

*Andante***B. M. 1885.**

Id - vöz - légy szent - sé - ges Má - ri - a,

Ve-led va-gyon az Is-ten kar - ja. I-mádg'

Asz - szo-nyunk szent fi - ad - nál ér - tünk.

Malaszttal egészen tellyes vagy,
Igy Istennél tiszteséged nagy.

Veled vagyon nagy úr Isten,
Ráuk is nésze most kegyesen. sat.

Imádg' Aszonyunk,
Szent fiadnál értünk.

Mindkét ének második részében magyaros lendület észlelhető.

Az idegen énekek közül szép lendületes dallama által kiemelkedik a 76. lapon levő karácsonyi ének: «Nagy Istennek szent anyja, magas menyből alászálla», melynek eredete felől sok ideig kemény harc folyt, mert ezt sokan Luther Mártonnak tulajdonították. A németországi protestáns tudósok hosszas és fáradságos kutatás után teljes határozottsággal kimutatták, hogy Luther-

nek mint énekszerzőnek csak három ének tulajdonítható, a melyek között a fentebbi elő nem fordul.¹⁾

Ezen ének is latin, eredeti szövege a Leisentrit 1567-ki énekes könyvében találhatók s így szól: «Illustris alto nuntio, apparuit pastoribus; Quos mox ovanter talibus, affatur ille vocibus»; a melynek szép magyar fordítása így következik: «Nagy Istennek szent anyala, Magas mennyből alá szálla, És pásztorok mellé állá, Nagy vigan nekik szölla». A magyar ref. énekes könyvekben a dallam (alt-kulcsban) az első részben váriál, a második rész meg egyezik; a szöveg a ref. könyvekben a második verssel kezdődik: «Mennyből jövök most hozzátok, és ime nagy jó hirt mondok, nagy örömet majd hirdetek, melyen örvend ti szívetek».²⁾

Könyvünk hangjegyzése szerint ezen lelkesítő szép ének így hangzik:

Karácsonyi ének. 76. lap.

Lelkesedre.

B. M. 1885.

Nagy Is - ten - nek szent an - gya - la ma - gas mennyből

¹⁾ Karl Sewerin Meister: «Das katholische deutsche Kirchenlied in seinen Singweisen. Erster Band. Freiburg im Breisgau 1862. I. 16—65. II. Öknyomozó. Életi érvek szerint e három ének származik Luther Mártontól:

1. Jesaia dem Propheten das geschah.
2. Wir glauben alle an einen Gott.
3. Eine feste Burg ist unser Gott.

²⁾ «A szent Dávid prófétának ékes Rhythmusu soltárival és a soltárokból szerzett dicséretekkel és egyéb istenes énekekkel és hymnuszokkal teljes könyv» stb. Löcsén, Brewer Sámuel 1691. év. 308. lap. A kolosvári ref. énekeskönyvben (1777. év. 112. lap) ezen ének hangjegyezve ily szöveggel fordul elő: «Az Istennek szent anyala, mennyégből hogy alászállá, És a pásztorokhoz juta, Nekik ekképen szölla.»

a - lá - szál - la És pász - to - rok mel - lé ál -

la, nagy vi - gan ne - ki - ek szó - la.

Menyből jövök most hozzátok,
Távozzék messze már átok:
Nagy örömet most hirdetek,
Mely üdvösséget hoz nektek.

Ez mai nap kis gyermekeske,
Szűztől született szépecske;
Szíveteknek édesecske,
Nagy jókkal telyes edényke. sat.

Magyar népekek.

A régi egyházi hangnemek eltűntével lassankint elveszté az egyházi ének ama komoly jellegét, mely magán hordta a régi kor történeti emlékét. A többszólamú zene és ének, a chromatika, a régi hangsoroknak a modern hangnemekbe való beolvadása teljesen megváltoztatta a XVII. századbéli népekeket. A szoros ütem-méret, a kereszt (♯) és (♭) előjegyzések gyakori használata, a han-

gulat, a kifejezés eszközei lettek ugyan, de hiányzik belőlük a szellem, a lélek. A dallamilag ekként megújított egyházi ének lett alapja a népéneknek és viszont. Így barátkozott és ölelkezett az egyházi és világi ének és cseréltek szöveget.

Ezt bizonyítják a könyvünkben látható magyar népéneknek is, melyek oly közkedveltségűek lehettek, hogy szöveget cserélve beléptek a szentelybe.

A nép dalait most ép úgy mint századokkal előbb, az egyházi ének mintái szerint készíté, csakhogy hiányzott belőlük a fenség, a komoly hangulat, mely az előbbi századok világi énekeinek egyik fő sajátága volt.

Könyvünkben, beleszámitva ama «régi énekeket», melyek az 1651-ki kiadásban megvannak, mintegy húsz hangjegyzett magyar jellegű népéneket találtam, melyek közül olyanokat, melyek csupán ezen könyvben találhatók, tizenegyet mutatok be.

Jóllehet, a bemutatandó népénekekben a búsongó, lelkesedő, pajzán, majd ismét fájdalmas hangulat, az öröm és lemondás érzelmei, mint a magyar ének sajátosságai vonulnak keresztül, mégis magát a dallamszerkezetet, a rhythmust és abban visszatükröződő hangulatot illetőleg azokat két csoportra osztom.

Az első csoportba hat éneket sorozok. Ezek alaphangja komoly, dallamszerkezete vagyis rhythmusa még nem emelkedett ki egészen a régi egyházi hangnemek hangsorából. Egyszerű világi — előttem ismeretlen szövegű — énekek lehettek, melyek alá a szerkesztők egyházas szöveget tettek. Mint már fentebb említém, a könyv szerkesztői a hangjegyzésben nem igen voltak erősek és az akkori technikailag fejletlen hangjegyzés is okozta, hogy azt, a mit leírni akartak, kellőkép előállítani nem tudták.

Régi dolog az, hogy a magyar éneket hangjegyekkel leírni igen nehéz feladat; mert a magyar népéneknek sok, finom sajátosságait, a dallam és szöveg összetartozandóságának feltüntetését csak a magyar szív képes bemutatni; idegen ember, legyen bár az a legnagyobb művész, a magyar ének rhythmikus titkaiba behatolni alig képes.

Ily szempontból kell tehát megítélni ezen énekeket, melyeket — ragaszkodva a könyv hangjegyzéséhez — történeti hűséggel akarok bemutatni.

Szép búsongó dallamot tüntet fel a következő karácsonyi

ének, mely sopran-kulcsban egy \flat előjegyzéssel van eredeti alakjában írva:

Karácsonyi ének. 61. lap.

Moderato

B. M. 1885.

Oh Jé - zus! Szű-zen szű - le - tett

szép ró - zsa - szal Kit lel - kem,

já - szoly-ban hely - hez - tet - ve ta - lál

Oh Jó - zu - som, szent je - gye - sem, légy ve - lem

én szí - vem - ben drá - ga léd - ve - sem.

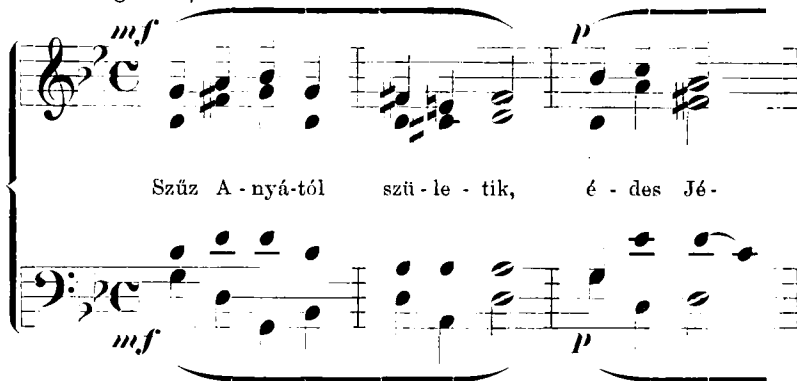
Ez egyike azon szép dallamoknak, melyet a könyv szerzők meg akartak menteni s ide helyeztek, nem törődve azzal, hogy a többi hét vers a dallammal sehogy sem egyeztethető össze. Hogy a dallam eredeti szépségét fentartsa, a most nyert rhythmikus beosztás folytán a versek átdolgozása okvetlen megkívántatik.

Kifejlett alakú szép népdallal találkozunk a következő karácsonyi énekben, mely C-ütemben, sopran-kulcs és egy \flat előjegyzéssel van írva, a mely teljes eredetiségében így hangzik:

Karácsonyi ének. 89. lap.

Allegretto pastorale

B. M. 1885.

Szűz A - nyá-tól szü - le - tik, é - des Jé -

zus! Jász-locs-ká - ba fek - te - tik drá - ga Jé -

zus. Hogy ha va-gyon lel - ke-tek szem-lél - jé -

tek Az já-szolt néz - zé - tek.

Megtestesült Istentek, édes Jézus,
Kis testben előttetek, drága Jézus:
Megköttetik értetek,
Ah rest népek
Most lehettek éppek.

A többi 5 vers szinte egészen a dallamhoz simul. Itt dallam és szöveg összhangzásban vannak.

Szép magyar hallgató nótának mintáját mutatja a következő adventi ének. A 16 ütemes ének két főperiodusa lágy g-be megy át, a közbevetett periodus vagyis «refrain» (édes Jézus) lágy d-be vezet, melyek a végén kemény d-ben végződnek. Szövege a két magyar ősi versnem, a 12 tagú sándori vers és nyolcz tagú vagy «nyolczas» vers, középen a főmetszettel. A két versnemből összeállított szöveg régi költészetünk egyik gyöngye. Dallama szép magyar.

Adventi ének. (20. lap.)

Andante

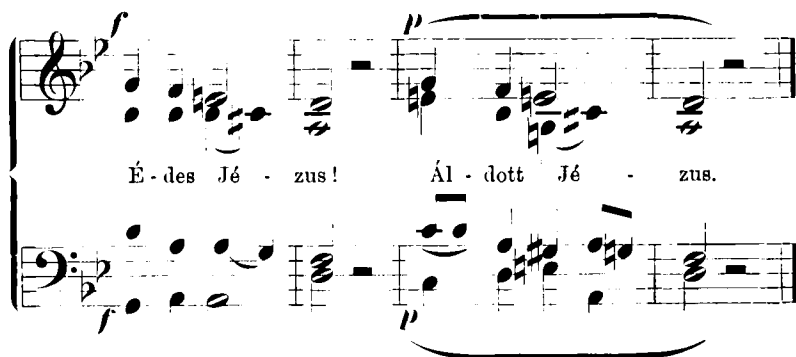
B. M. 1885.

Ked - ve - sen te - kints ránk, tes - sék lel - ki

mun kánk! É-des Jé-zus!

Ál-dott Jé-zus! I-me ké-szen

vá-runk, te-ér-tel vir-rasz-tunk.

Szólj te is mellettünk, könyörögj érettünk
Édes anyánk, lelki dajkánk:
Veled Jézust áldunk, menyből áldást várunk,
Édes anyánk, lelki dajkánk.

Alázatos szívvél, ime áldunk reggel,
Édes Jézus, áldott Jézus.
Áldgy meg békességgel s örök üdvösséggel
Édes Jézus, áldott Jézus! sat

Ezen szép dallam szerint éneklendő még a következő ének. (111. l.)

Született váltságunk, Krisztus szép virágunk;
Oh kegyesség, szent kisedtség,
Lelküinknek reménye, szívünk igaz fénye
Lelki szépség, gyönyörtiség.

Eljött árvák apja, gyarlóság istápjá
Oh kegyesség, szent kisedtség
Halálnak rontója, bűnnek ostromlója:
Lelki szépség, gyönyörtiség. sat.

A magyar középkorból hozzánk szóló «mysteriumnak», «egyházi színjátéknak» részletét ismerjük fel a következő énekben, melynek dallama és szövege tiszta magyar s a címnek «boldog asszony siralma» egészen megfelel. Dallamát és szövegét változatlanul hagytam, csupán a $\frac{3}{2}$ ütemet változtattam $\frac{4}{4}$ -re, mely az aláhelyezett szövegnek eredeti üteme.

Boldogasszony siralma. Dallama 230. lap. Szövege 303. lap.

Moderato, fájdalmasan

B. M. 1886.

Fi - am Jé - zus Id - vő - zi - tőm, Vé - rem, ta - gom,

se - gi - tőm, Jaj! bűn - te - len mit szen - ved - tél,

szí - vem - ben meg - sér - tet - tél.

t e - n u t o -

E szép ősi dallam szerint éneklendő az «Örökkévalóságról» való ének;
(290. lap)

Gyakorta mondgyuk örökké
S még örökön örökké;
De mit téssen az örökké,
Vallyon sokan tudgyák é?

Vagy a «világi hívségről» szóló latin hymnusnak: «Quid est, quid est aeternitas» szép magyar fordítása. 230. lap:

Szörnyű örökkévalóság,
Múltán forgasz elmémben,
Ah emberi halandóság,
Sokra tanitsz éltében. 233. lap.

Igen szépen illik ezen dallamra a következő «Nagy böjti ének»:

Oh Szentséges keresztfája,
Jézus drága málhája,
Rajtad függ élet adója
Lelkünk orvoslója, (294. lap)

Ezen éneknek megvan a maga külön szép dallama, mely az első vershez jól illik, míg a 2. 3. 4. 5. 6. 7. versek második és harmadik sorában a dallam eredetiségének megtartása végett változtatást kellene tenni, azért ezen szép magyar dallamot a következő «nagy böjti» énekkel közlöm:

Nyolczas magyar vers s régi magyar dallam hangzik fel a következő böjti énekben, mely dallamát tekintve gyöngye a magyar egyházi énekeknek. A vers ütemképe 4, 3¹/₂, rimképe ab, ab.

Hogy az Christust kövessük. 302. lap.

Andante B. M. 1886.

Az ki Jé - zus sza - vát hall - ja, nyom - do - kát is

kö - ves - se Ki ma - gát li - vé - nek vall - ja

I - gá - ját el ne ves - se.

Ember szent keresztfájával
 Mennyszárgba siessen:
 Együtt az egek urával,
 Hogy örökké élhessen. sat.

Bánatos hang vonul keresztül a következő énekben, melynek ütemképe 4, 3 $\frac{1}{2}$; rímképe pedig az aa bb.

A haláltól való rettegés. 245. lap.

*Moderato***B. M. 1886.**

The first system of the musical score is written for voice and piano. The voice part is in treble clef with a common time signature (C). It begins with a forte dynamic (*f*) and a slur over the first two measures. The piano accompaniment is in bass clef with a common time signature (C) and also begins with a forte dynamic (*f*). The lyrics are: "Jaj én sze - gény, gyar - ló fé - reg".

Jaj én sze - gény, gyar - ló fé - reg

The second system continues the musical score. The voice part is in treble clef with a common time signature (C). The piano accompaniment is in bass clef with a common time signature (C). The lyrics are: "Ben - nem ha - lá - los mé - reg".

Ben - nem ha - lá - los mé - reg

The third system of the musical score shows a change in time signature to 3/4. The voice part is in treble clef and begins with a piano dynamic (*p*). The piano accompaniment is in bass clef and also begins with a piano dynamic (*p*). The lyrics are: "vi - gasz - ta - lá - si nin - cse - nek".

vi - gasz - ta - lá - si nin - cse - nek

f

fé - lel - mes é - le - tem - nek.

f

Mindezáltal én Krisztusom,
 Véredhez vagyon jussom:
 Mert nekem lettél orvosom,
 Hallgasd meg drága sorsom.
 Ne hadgy oh Jézus féltemben
 Utolsó szükségemben:
 Bizom te nagy kegyelmedben,
 Drága szenvedésedben.
 Jusson Jézus most eszedben.
 Hogy én is szent nevedben'
 Vesszőcske nőttem kertedben.
 Ne jussak gonosz kézben. sat.

A második csoportba tartoznak a lelkesítő, vidor hangulatú énekek, melyek a kis Jezus születése fölötti örömet szép magyar rhythmusban festik, mint azt a következő adventi énekben látjuk:

Adventi ének. 35. lap.

Allegretto pastorale

B. M. 1886.

p

Szép reg - ge - li di - csé - ret - tel Úr Jé - zust

p

f

Kissé élénketben

meg - e - lőz-nünk kell. Kül - di az Úr - is - ten

Gáb - ri - el an - gya - lát szent szüz - nek je - lent - vén

id - vős - sé - günk dol - gát Ál - dott Jé -

zus, É - des Jé - zus.

Szép reggeli dicsérettel,
 Úr Jézust megelőznünk kell.
 Mert a természetnek utját megelőzte
 Pokolnak hatalmát az Isten meggyőzte.
 Áldgy meg Jézus: Édes Jézus.

Szép reggeli dicsérettel
 Úr Jézust megelőznünk kell.
 Menj szűzhöz Gábiel, köszöntsd üdvözlettel.
 Mondgy: Úr vagyon veled Szentlélek környüled.
 Áldj meg Jézus, édes Jézus. sat.

Gyermeki ártatlan öröm hangzik fel a következő énekben.
 mely kemény *f* hangnemben, sopran kulcsal jegyezve ekkép
 hangzik:

Adventi ének. 32. lap.

Allegretto pastorale

B. M. 1885.

Id - vőz-légy szűz Má - ri - a, Krisz-tus-nak szent Any-ja
 Lel-kiünk ől - tal - ma - zó - ja, ma - gya-rok asz - szo-nya

szű-zes-ség vi - rág - ja szent szűz ö - rö-münk nap-

ja Or-szá-gunk szent is - táp - ja.

Áronnak zöld veszeje:
 Szüzesség mezeje:
 Menyországi termett ág.
 Mária szép virág.
 Manna szent szekrénye,
 Lelki kenyér erénye,
 Mária szívünk fénye. sat.

Kis, könnyed szerkezetű népdalt ismerünk fel a «gyertya-szentelő boldogasszony napra» való énekben, melynek igazi zamatos magyar dallama s a hozzá simuló szövege méltán figyelmet érdemel.

Gyertyaszentelő boldogasszony napra. 167. lap.

Allegretto

B. M. 1885.

E - gek-nek fé-nyes vil-lám - ja bol - dog szűz
 Má - ri - a. Szi - vünk-nek fényes a - ra-
 nya Krisz-tus A - nya Kő nyő-rőgi

ér - tünk szűz Má - ri - a.

Hogy Jézust templomba vitted,
 Boldog szűz Mária
 Simeon ölébe tőtted
 Christus anyja
 Könyörödj értünk
 Szűz Mária.

Kezedben világot hoztál,
 Boldog szűz Mária:
 Kivel megvilágosítál:
 Krisztus anyja
 Könyörödj értünk
 Szűz Mária. sat.

A XVII. század egyik legszebb magyar énekét mutatom be a következő adventi énekben. A kitörő öröm s nemzeti lelkesedés nem nyilatkozik szebben, mint ezen énekben, mely violin-kulcsban egy \flat előjegyzéssel $\frac{4}{4}$ ütemben van írva:

Adventi ének. 21. lap.

Lelkesedve

B. M. 1885.

Az i - dő el - jött az i - ge
 Is - ten - nek a - nya, szi - vünk a -

be - tölt Id-vöz-légy bol - dog szűz Má - ri -
ra - nya Ma-gya-rok szent - sé - ges asz - szo -

a
nya. Vi-gasz-tald meg nem - ze - tün - ket

fog-lald hoz-zád mi szi - vün - ket

t e - n u - t o.

Vedd kedveset, ez dícséretim ket!

Kit angyal mondott
 Fiadat várod
 Idvözlégy boldog szűz Mária
 Menyei asztal
 Telyes malasztal
 Magyarok régi szent asszonya
 Engeszteld édes Urunkat,
 Kérjed érted Jézusunkat
 Hogy vigasztalja meg országunkat. sat.

Ezen gyönyörű dallam szerint éneklendő a következő «Karácsonyi ének» (60. lap).

Szép violácska kedves rozsácska
 Szerelmes kisded szép Jézuska:
 Ki most születél, emberré lőttél
 Örömet nekünk készítettél:
 Vigasztald meg nemzetünket
 Foglald hozzád mi szívünket
 Kedvesen vedd ez dícséretünket.

Szívemet vond el, bűnöm töröld el,
 Oh drága kisded szép Jézusom;
 Igen kedvellek, szívből szeretlek
 Szűztől virágzott én Krisztusom.
 Kedved szerint lelkem forgasd;
 A bűnt velem megutáltasd
 Te is szent szűz kegyes orczád mutasd. sat.

Az utolsó énekben egy a zene szabályai szerint teljesen kifejlett népdalt ismerünk meg, mely élénk s lendületes menetével bármely mai népdallal kiállja a versenyt. A violin-kulcsban előjegyzés nélküli kemény *f* hangnemű dallamot minden változtatás nélkül mutatom be; 16 üteme, elő- és utóperiodusa, azok középrészei, szóval az egész helyes beosztás oly XVII. századbeli népdalt állít élénk, melyet minden magyar ember a legnagyobb örömmel fogad.

Adventi ének. 30. lap.

Allegretto B. M. 1885.

p

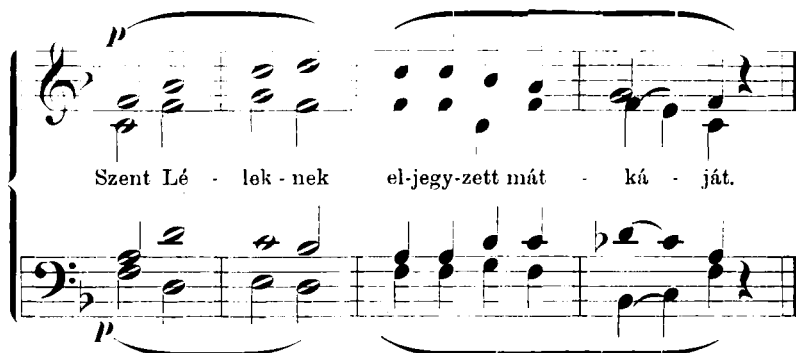
Jer mi di - csér - jük Jé - zus-nak szent A - nyát

f *p*

Mint menny-or szá - gi a - ruy lá nyát

mf *mf*

Szent há-rom - ság - nak ked-ves tem - plo - mát

Oh szüzességnek szép eleven képe
 Sok közül kiválasztott szépe
 Veled nem ér az nap fényessége
 Mert hozzád jár egek követsége.

Szállást keresnek menyei királynak,
 De sehol olyat nem találnak,
 Mint Názáretben, hol tisztaságnak
 Szépvirági inkább illatoznak. sat.

Ezek azon énekek, melyek emlékét könyvünk fentartotta, a melyek külalakjukat és beltartalmukat tekintve a XVII. század legszebb szellemi alkotásai közé soroztatnak.

Toldy Ferencz könyvünket méltán állítá a XVII. század legelső irodalmi termékei közé. Ősi, a reformáció előtti¹⁾ magyar népének ugyan nincs benne, de vannak latin s latinból fordított énekek, melyek a reformáció előtti időkben az isteni tiszteletben használtattak. Ezen énekek százados gyakorlat folytán anynyira meghonosodtak, hogy ősi magyar énekek gyanánt elfogadhatók.²⁾

- ¹⁾
1. «Angyaloknak nagyságos Asszonya»	Peer-Codex 1508.
2. «O kegyes szüz Mária»	« »
3. «Dicsőséges szüz Máriia»	« »
4. «Idvezlégý kegyelmes szent László király»	« »

a két utóbbinak latin eredetije van. — Ide sorozhatók az 1651-kí Énekes-könyvben található «adventi», «karácsonyi» és «boldogságos szüzről» szóló énekek, melyek «Mas regi enek» cím alatt fordulnak elő.

²⁾ Ide tartoznak a breviariumból vett hymnusok és azok részletei, melyek a régi nyelvmélekekből többféle változás s javításban vétettek át a 1651-kí énekeskönyvbe s így a mi könyvünkbe is: pl. Patris Sapientia

De nemcsak a dallamok, hanem a gördülékeny magyar versek is emelik e könyvnek történeti becsét. A Szent Istvántól hagyományozott áhitat, a bold. Szűz iránti fiui tisztelet az, mely különösen magyar szempontból oly kiváló figyelmet érdemel.

A régi egyházba visszatért magyar nép lelkesedve vette ajkaira azon magasztos énekeket, melyek a bold. Szűz tiszteletét régi fényébe visszaállították. Felemlitem még a specialis magyar hazafias érzelmet, mely az adventi s karácsonyi énekekben nyilatkozik.

A «boldogasszonyról» szóló fejezetben pedig lépten-nyomon találkozunk azon énekekkel, melyek a magyar népet mindenba a bold. Szűzhez vonzották.

Ennek bebizonyítására idézek egy pár verset. A bold. Szűz születése fölötti öröm nyilatkozik e magyar nyolczas versben (459. lap):

Születik nagy vigasságra
Isten anyja e világra
Kit Isten nagy méltóságra
Minden felett aszonságra,
Felemel drága boldogságra.

Ugyanerről szól egy másik ének (460. lap):

Szívek édessége, szűz Mária
Fehér liliom szálnak bimbója
Melyből jó föld virágja
Az édes Jézus, Istennek fia.

Szűz Mária menybemeneteletét dicsőíti a következő ének (467. lap):

Isten udvarának, Szentek városának
Üdvözlégy csillagja,
Egek fényessége, fénylő dicsősége
Szent Szűz frigynek ládája
Az édes Jézusnak angyalok urának
Már ültél jobbára
Hogy lennél kincsenek,
Minden kegyelmének,
Osztogató sáfára.

«Atvának bölcsessége» (271. lap), Salve mundi salutare «Jézus világ Megváltója» (275. lap), Jam lucis orto sidere «A nap feljövén immáron» (202. l.), Ave Maris stella «Üdvözlégy tenger csillagja» (490. l.), Veni Creator Spiritus «Jöjj el szent Lélek Istenünk» (371. l.), Veni Sancte spiritus «Jöjj el szent Lélek Isten» (373. l.) stb. Ezek s ezekhez hasonló középkori latin-magyar énekek a «Régi magyar költők tára» I. és a többi kötetekben találhatók.

Ugyanily méretű magyar versekkel találkozunk az «Úrnapi vagy oltári szentségről» szóló részben (401. lap):

Álgyad lelkem Jézus nevét,
Ki kedvünkért ontá véré;
Itt éppen adgyja szent Testét;
Közli velünk üdvösségét.
Ídvöz légy lelkünk szent bére
Jézus igaz teste, vére, sat.

Szépen csengnek a rimek a következő énekben, mely a fentebb bemutatott «Szt. Bernát könyörgése» dallama szerint éneklendő (400. lap):

Áldott Jézus kenyér színben,
Kivánczik tiszta szivben,
Ha lelkünk vagyon sok bűnben,
Megmosódik szent vérében :
Oh Jézusnak teste, vére,
Légy lelkünknek drága bére, sat.

Hasonló ehhez a 407. oldalon levő ének, melynek háromféle «nótája» is van ;

1. Jézus nézz ránk ez Szentségből,
Hozzád kiáltunk mélységből ;
Kérünk ments ki sok inségből,
Itt imádunk igaz hitből.
2. Ne menj velünk ítéletbe,
Hanem tégy részt kegyelmedbe ;
Hogy ne essünk kísértetbe,
Fogadgy be drága kedvedbe, sat.

Hazafias érzelem nyilatkozik számos énekben, p. (472. l.):

Szűz Mária, Krisztus anyja
Magyarország magas tornya
Atya Isten kincstartója
Magyarország szószólója.
Tisztaság fehér úttya
Irgalmasságnak kútja
Te imádságidnak fontja (súlya)
Isten irgalmát ránk ontja.

Ugyanarról a 473. lapon :

Mária, magyarok királyné asszonya,
Üdvözlégy Krisztusnak szép választott anyja
Szívünk lángja, egek hangja Mária !
Kegyelemnek megnyitó kapuja.

Ugyanarról a 475. lapon :

Idvözléggy frigynek ládája
Szent szüz, lelktünknek mannája,
Benned épült Krisztus nyája
Magyarok fényes fáklyája. sat.

és még egész sora a szép Mária-énekeknek, melyek helyet foglalhatnának az irodalomtörténeti kézikönyvekben.

Felemlitem még a halotti énekeket, melyekben a mulandóság, a világtól való fájdalmas elválás, az Isten akaratjában való megnyugvás csendül meg, p. az 537. lapon :

Mindnyájan, kik ide gyúltunk
A koporsót szemléljük
Majd nekünk is így jár éltünk
Ezt állónak ne véljük.
Világ java meddig használ
Világosan itt látjuk,
Itt mutatja nyilván halál
Kincstünk meddig biztatjuk.

Mily kedves hang cseng az «ifju halálára» szóló énekben (540. lap) :

Ah kegyetlen mérges halál
Miért megszomorítál ?
Miattad e szép virágszál
Immárom föld felé áll.
De hiában igyekeztél
Virágnak ártalmára,
Ezzel ujságot küldöttél
Szép Jézus asztalára.

A halál közeledését megható érvekkel hirdeti a következő ének (543. lap) :

Verő fénynek ne higvjetek
Meg változhatik időtök :
Mindenkor készen legyetek
Halálon ugy nem törődtek.
Ezt ember tartván elmédben,
Jól jársz utolsó idődben
Világi jók mind elmúlnak
Mint a szép rózsák lehúlnak
Északról ha szelek fújnak,
Minden szépséget elfújnak.

Érdekes a «Dies ira» következő fordítása (545. lap) :

Fuvására trombitádnak
 Halottak feltámadnak,
 A könyvek előhozatnak
 Szentenciát is mondnak.
 Akkor szegény mit feleljek
 Holott még jók is félnek?
 Kegyes Jézus emlékezzél,
 Hogy értem kint szenvedtél, sat.

Kit ne hatna meg a kis gyermek haláláról szóló ének, mely napjainkban is mindenfelé felhangzik (546. lap):

1. Kis ártatlan menyben éllyen,
 Noha itt aluszik mélyen :
 Ah nyugodjál csendességben,
 Élly angyalok seregében.
 Mi értünk is szép virágszál
 Jézus előtt illatozzál.
2. Kedves gyenge termetedben,
 Fénlettél rövid éltedben ;
 De most annál is frisebben
 Élsz angyalok seregében.
3. Szép vagy ártatlan lelkedben,
 Drága Jézus köntösében
 Kit vöttél szent keresztségben :
 Élly Angyalok seregében, sat.
4. Szép virág már elplántálunk,
 Kertész Jézusnak ajánlunk :
 Angyalok közé számlálunk ;
 Minthogy angyalnak találunk,
 Mi értünk is szép virágszál
 Jézus előtt illatozzál.

Habár könyvünk főcélja volt a régi egyházba visszatérő és visszatért magyar népet a régi hitben megerősíteni, azaz a kath. isteni tiszteletbe bevezetni, s e célnak a könyv minden tekintetben megfelelt: mint figyelemreméltó tényt kell felemlítenem a jézustársasági atyák — szerkesztők — azon dicséretes törekvését, hogy a hitvitáktól magukat távol tartották.

A katolikus hitigazságokat dogmatikai alapon tárgyalták s a szentek tiszteletére rendelt énekekben pedig szorosan a történelemhez, vagyis az illető szent vagy vértanú életadataihoz alkalmazkodtak.

A hitvitázó téren csak is egy latin karácsonyi éneknek («De

beata virgine» 135. lap) gyarló magyar fordításában találkozunk;*) ezen kívül sem a régi tévtanítókkal, sem az újabb reformátorokkal nem foglalkoznak.

A tárgyilagosság megkívánja, hogy felemlítsem, miszerint a körülbelül 410 magyar ének között több gyarló, döcögő verszet található, s vannak egyes versszakok, vagy csak verssorok, melyek a finom æsthetikai izlést sértik s katolikus énekeskönyvben helyet nem foglalhatnak. De szoros átvizsgálás után mondhatom, hogy ezek száma oly csekély, hogy csak is kivételeknek tekinthetők.

Szavaim igazolására idézek egy pár verset a feltűnők közül.

Nagy bőjtre való ének (264. lap):

2. vers: Sokan voltak ilyek, s többi közt im egy én;
Minden nap rihem kél, de Isten irrel kén;
Gyakorta tévelygek bűnökben hevervén,
De magához térít Isten felkeresvén.

Józanságra indító (267. lap):

3. vers: Borivó kényes hadnagyság,
Korcsmán vivő kapitányság,
Tisztiben tébolygó cigányság
Kiben csak prédára vagyon kívánság;
Én vállamra soha sem hág.

Krisztus szól az oltári szentség szolgáltatóinak:

5. vers: Bár valamely papban legyen szép tanítás:
De ez roszt étellel, csak farkas ordítás
Mert ha szájában is az igaz megvallás:
Roszt cselekedettel bellyebb bujik Balás.

*) 136. lap, 3. vers:

Illik, eretnekség mint barom hogy essék;
Minden asszonyok közt áldott, esedezz érettünk;
Voltak sok dühöttek, kik földhöz verettek:
Lábad megtapodta, földdel egybegyúrta.
Esedezz, esedezz érettünk.

4. Nestorius hallgat, Copronimus jajgat:
Minden asszonyok között áldott, esedezz érettünk,
Luther haboz még fen, mely költ csak nem régen:
Ki sok lelket ránt, Istent haragít s bánt.
Esedezz, esedezz értünk.

Mint fentebb említém, a szerkesztők a szentek tiszteletére írt énekekben szorosan ragaszkodtak az illető szent éleadataihoz. Lássunk tehát egy-két verszetet.

Szent Bertalan apostoltól (522. lap):

3. vers: Mert szent Bertalant merőn megnyuzák
 Alsó Indiában,
 Még is nem hozzák
 Hitlenség torkában,

4. vers: Az mi bőrünket mink is nyúzhatjuk
 Jézus szerelmeért
 Ha távoztatjuk Szívünkől
 Gonosz vért.

Szűz Szent Apolloniáról (504. lap):

1. vers: Nyavalyások szószóllója.
 Foga fájók orvoslója,
 Oh Apollonia Sz. Szűz,
 Kit Jézusért égetett tűz.

2. vers: Nyerd meg nekünk szolgálódnak,
 Hogy fogaink ne fájjanak;
 Minthogy az édes Jézusért
 Fogaid vesztéd, öntvén vért.

Halljuk továbbá Szent Mária Magdolna énekét (513. lap):

2. vers: E világ kedvére én Magdolna éltem;
 Test akaratyára számtalan bünt tettem:
 De egek uttyjára, Christus igájára
 Humáron léptem.

3. vers: Kényes tagjaimat ostor alá fogtam,
 Czifrázott fejemet hamuba takartam.
 Sanyarú ígához és Christus szavához
 Életemet szabtam,

A képletek s hasonlatok megválasztásában a szerkesztők szorosan a Szentírás kifejezéseit használják. Az izléstelen verssorok között a legkirívóbb a «Gyónás»-ról szóló ének következő két verse (455. lap):

3. vers: Nincsen is rutabb nálamnál,
 Büdösebb vagyok ganéjnál,
 Undokabb hávi ruhánál,
 Kígyónál, varasbékánál.

8. vers: Az én hasam hizlalása,
 Lőtt Jézusom apadása;
 Nyelvemnek rosz káromlása,
 Szentlelkének elválása.*)

A lelkiismeretesen közölt gyarló versek vagy verssorok valóban elenyésző csekélységnek tűnnek fel a 410 magyar ének között!

A régi zeneírók mintái szerint összhangosított s vegyes karra irt dallamokat egy külön történeti műben fogom felhasználni, miért is azokra minden jogot fentartok.

*) A fentebbi kifejezéseket s képleteket föltaláljuk az ó szövetségi szent írás különböző helyein pl.: Esther 14. 16. Tu scis necessitatem meam, quod abominer signum superbiæ et gloriæ meæ, quod est super caput meum in diebus ostentationis meæ et detestor illud quasi pannum menstruatae. Isaïæ 30. 22. ... et disperges ea sicut immunditiam menstruatae. Isaïæ 64. 6. Et facti sumus ut immundus omnes nos, et quasi pannus menstruatae. Ilyek olvashatók még: Baruch 6. 28; Ezechiel 22, 10; u. o. 26. 17; Zacharias 13. 1, stb. Idézem még Sophoniaszt I. 17. Et tribulabo homines, et ambulabunt ut caeci, quia Domino peccaverunt: et effundetur sanguis eorum sicut humus, et corpora eorum sicut stercora. Machabeusok I. II. 62. Et a verbis viri peccatoris ne timueritis: quia gloria ejus stercus et vermis est stb.

hazánkban. Székfoglaló *Bartal Antal* l. tagtól 1874. 182 l. 40 kr. — IV. szám. A határozott és határozatlan mondatról. *Barna Ferdinand* l. tagtól 1874. 31 l. 20 kr. — V. szám. Jelentés a m. t. Akadémia könyvtára számára keletről hozott könyvekről, tekintettel a nyomdai viszonyokra keleten. *Dr. Goldziher Ignác* tól. 1874. 42 l. 20 kr. — VI. szám. Jelentések: I. Az orientalistáknak Londonban tartott nemzetközi gyűléséről. *Hunfalvy Pál* r. tagtól. — II. A németországi philologok és tanféléi 1874-ben Innsbruckban tartott gyűléséről. *Budenz József* r. tagtól. 1875. 23 l. 15 kr. — VII. szám. Az új szókról. *Fogarasi János* l. tagtól. 15 kr. — VIII. szám. Az új magyar orthologia. *Toldy Ferencz* r. tagtól. 1875. 28 l. 15 kr. — IX. szám. Az ikes-es igékről. *Barna Ferdinand* l. tagtól. 1875. 32 l. 15 kr. — X. szám. A nyelvújításról. *Szarvas Gábor* l. tagtól. 1875. 25 l. 15 kr.

Ötödik kötet. 1875—1876.

I. szám. Nyelvészkező hajlamok a magyar népnél. *Barna Ferdinand* lev. tagtól. 1875. 40 l. 25 kr. — II. sz. A neo- és palaeologia ügyében. *Brassai Sámuel* r. tagtól. 1875. 48 l. 30 kr. — III. szám. A hangsúlyról a magyar nyelvben. *Barna Ferdinand* lev. tagtól. 1875. 48 l. 30 kr. — IV. szám. Brassai és a nyelvújítás. *Ballagi Mór* r. tagtól. 1876. 22 l. 15 kr. — V. szám. Emlékezésed Kriza János l. t. felett *Szász Károly* l. tagtól. 1876. 40 l. 25 kr. — VI. szám. Művészet és nemzetiség. *Bartalus István* l. tagtól. 1876. 35 l. 20 kr. VII. szám. Aeschylus. *Télffy Iván* lev. tagtól. 1876. 141 l. 80 kr. — VIII. szám. A mutató névmás hibás használata. *Barna Ferdinand* l. tagtól. 1876. 15 l. 10 kr. — IX. szám. Nyelvtörténelmi tanulmányok a nyelvújításra nézve. *Imre Sándor* l. tagtól. 1876. 97 l. 60 kr. — X. szám. Bérczy Károly emlékezete. *Arany László* l. tagtól.

Hatodik kötet. 1876.

I. szám. A lágy aspiraták kiejtéséről a zendben. *Mayr Auréltól* 10 kr. — II. szám. A mandsuk szertartások könyve. *Balint Gábortól* 10. kr. — A rómaiak satirájáról és satirairóikról. *Dr. Barna Ignác* l. tagtól 20 kr. — IV. szám. A spanyolországi arabok helye az iszlám fejlődése történetében, összehasonlítva a keleti arabokéval. *Goldziher Ignác* l. tagtól. 50 kr. — V. Emlékezésed Jakab István l. t. fölött *Szász Károly* r. tagtól 10 kr. — VI. Adalékok a m. t. Akadémia megalapítása történetéhez. I. *Szilágyi István* l. tagtól. II. *Vasary Kolozstól*. III. *Révész Imre* l. tagtól. 60 kr. — VII. Emlékezésed Mátyás Gábor l. t. felett. *Bartalus István* l. tagtól 10 kr. — VIII. A mordvaiak történelmi viszonyosságai *Barna Ferdinand* l. tagtól 20 kr. — IX. Eranos. *Télffy Iván* l. tagtól. 20 kr. — X. Az ik-es igékről. *Joannovits György* l. tagtól 40 kr.

Hetedik kötet.

I. Egy szavazat a nyelvújítás ügyében. *Barna Ferdinand* l. tagtól 50 kr. — II. Podhorszky Lajos magyar-sínai nyelvhasznítása. *Budenz József* r. tagtól 10 kr. — III. Lessing (székfoglaló). *Zichy Antal* l. tagtól. 20 kr. — IV. Kapcsolat a Magyar és szuomi irodalom között *Barna Ferdinand* l. tagtól 10 kr. — Néhány ösmiveltsegi tárgy neve a magyarban. *Barna Ferdinand* l. tagtól. 30 kr. — VI. Rankavis Kleon új-görög drámája. *Télffy Iván* l. tagtól. Ára 30 krajcár. — VII. A nevek uk és ik személynagairól. *Imre Sándor* l. tagtól. 20 kr. — VIII. Emlékezésed Székács József t. tag fölött. *Ballagi Mór* r. tagtól. 20 kr. — IX. A török tatár nép primitív culturájában az égi testek. *Vambéry Ármin* r. tagtól 10 kr. — X. Bátor László és a Jordánszky-codex bibliafordítása. (Székfoglaló.) *Volf György* l. tagtól 10 kr.

Nyolczadik kötet.

I. Corvin-codexek. *Dr. Abel Jenő* től. 60 kr. — II. A mordvaiak pogány istenei s ünnepi szertartásai. *Barna Ferdinand* l. tagtól. 50 kr. — III. Orosz-lapp utazásomból. *Dr. Genetz Arvid* től. 20 kr. — IV. Tanulmány a japáni művészetéről. *Gr. Zichy Ágost* től. 1 ftr. — V. Emlékezésed Pázmándi Horvát Endre 1839-ben elhunyt r. t. fölött. A születése századik évfordulóján, Pázmádon rendezett ünnepélyen, az Akadémia megbízásából tartotta *Szász Károly* r. t. 10 kr. — VI. Ükkonpohár. A régi magyar jogi szokásnak egyik töredéke. *Hunfalvy Pál* r. tagtól. 20 kr. — VII. Az ugynevezett lágy aspiraták phoneticus értékéről az ó-indben *Mayer Auréltól*. 60 kr. — VIII. Magyarországi humanisták és a dunai tudós társaság. *Dr. Abel Jenő* től. 80 kr. — IX. Ujperzsa nyelvjárások. *Dr. Pozder Károly* től. 50 kr. — X. Beregszászi Nagy Pál élete és munkái. Székfoglaló *Imre Sándor* r. tagtól. 30 kr.

Kilenczedik kötet.

I. Emlékezésed Schiefner Antal k. tag felett. *Budenz J.* r. tagtól 10 kr. — II. A Boro-Budur Jáva szigetén. *Dr. gr. Zichy Ágost* l. tagtól 40 kr. — III. Nyelvünk újabb fejlődése. *Ballagi Mór* r. tagtól 20 kr. — IV. A hunnok és avarok nem-

zetisége. *Vámbéry Ármin* r. tagtól. 30 kr. — A Kún-vagy Petrarka-codex és a kúnok. *Hunfalvy Pál* r. tagtól. 30 kr. — VI. Emlékezésed Lewes Henrik György külső tag felett. *Szász Károly* r. tagtól. 10 kr. — VII. Ős vallásunk főistenei. *Barna Ferdinánd* l. tagtól. 40 kr. — VIII. Schopenhauer aesthetikája *Dr. Ruzsicska Kálmántól*. 10 kr. — IX. Ős vallásunk kisebb isteni lényei és áldozat szertartásai. *Barna F. l.* tagtól. 30 kr. — X. Lessing mint philologus. *Dr. Kont Ignácztól* 30 kr. — XI. Magyar egyházi népének a XVIII. századból. Székfoglaló. *Bogisich Mihály* l. tagtól. 50 kr. — XII. Az analogia hatásáról, főleg a szóképzésben. *Simonyi Zsigmond* l. tagtól. 20 kr.

Tizedik kötet.

I. A jelentéstan alapvonalai. Az alakokban kifejezett jelentések. (Székfoglaló.) *Simonyi Zsigmond* l. tagtól. 30 kr. — II. Etzelburg és a magyar hünmonda. (Székfoglaló.) *Heinrich Gusztáv* l. tagtól. 20 kr. — III. A M. T. Akadémia és a szömi irodalmi társaság. *Hunfalvy Pál* r. tagtól. 20 kr. — IV. Ertsük meg egymást. (A neologia és orthologia ügyében.) *Joannovics György* t. tagtól. 30 kr. — V. Baranyai Decsi János és Kis-Viczay Péter közmondásai. *Ballagi Mór* r. tagtól. 10 kr. — VI. Euripides tropusai összehasonlítva Aeschylus és Sophokles tropusaival. Mivéltségtörténeti szempontból. (Adalék a költészet összehasonlító tropikájához.) *Dr. Pets Vilmos* tanártól. 60 kr. — Id. gróf Teleki László ismeretlen versei. *Szász Károly* r. tagtól. 10 kr. — VIII. Cationale et Passionale Hungaricum. *Bogisich Mihály* l. tagtól. 30 kr. — IX. Az erdélyi hírlapirodalom története 1848-ig. *Jakab Elek* l. tagtól. 50 kr. — X. Emlékezésed Klein Lipót Gyula kültag felett *Dr. Heinrich Gusztáv* lev. tagtól. 40 kr. — XI. Ujabb adalékok a magyar zene történelméhez *Bartalus István* l. tagtól. 40 kr. — XII. A magyar romanticismus. (Székfoglaló.) *Bánóczy József* l. tagtól. 10 kr. — XIII. Ujabb adalék a magyar zene történelméhez. *Bartalus István* l. tagtól. 40 kr.

Tizenegyedik kötet.

I. Ugor vagy török-tatár eredetű-e a magyar nemzet? *Hunfalvy Pál* r. tagtól. 20 kr. — II. Ujgörög irodalmi termékek. *Dr. Telfy Iván* l. tagtól. 40 kr. — III. Középkori görög verses regények. *Dr. Telfy Iván* l. tagtól. 30 kr. — IV. Idegen szók a görögben és latinban. *Dr. Pozder Károlytól*. 50 kr. — V. A csuvasokról. *Vámbéry Ármin* r. tagtól. 30 kr. — VI. A számlálás módjai és az év hónapjai. *Hunfalvy Pál* r. tagtól. 20 kr. — VII. Telegdi Miklós mester magyar katechismusa 1562-ik évből. *Majláth Béla* l. tagtól. 10 kr. — VIII. Káldi György nyelve. *Dr. Kiss Ignácztól*. 50 kr. — IX. A Muhammedán jogtudomány eredetéről. *Goldziher Ignác* l. tagtól. 10 kr. — X. *Vámbéry Ármin* «A magyarok eredete című műve néhány főbb állításának bírálata. *Barna Ferdinánd* l. tagtól. 60 kr. — XI. A nyelvfejlődés történelmi folytonossága és a nyelvőr. *Ballagi Mór* r. tagtól. 20 kr. — XII. A magyarok eredete és a finn-ugor nyelvész. I. Válaszom *Hunfalvy Pál* bírálati megjegyzéseire. *Vámbéry Ármin* r. tagtól. 30 kr.

Tizenkettedik kötet.

I. Seneca tragédiái. *Dr. Kont Ignácztól*. 60 kr. — II. Szombatos codexek. *Dr. Nagy Sándortól*. 30 kr. — III. A reflexiv és valláserkölcsei elem a költészetben s Longfellow. Székfoglaló. *Szász Béla* l. tagtól. 30 kr. — IV. A belviszonyragok használata a magyarban. *Kúnos Ignác* és *Munkácsi Bernáttól*. 50 kr. — V. A magyarok eredete és a finn-ugor nyelvész. II. *Vámbéry Ármin* r. tagtól. 50 kr. — VI. Kiktől tanult a magyar írni, olvasni? *Volf György* l. tagtól. 50 kr. — VII. A kasztamuni-i török nyelvjárás. Irta *Thury József*. 50 kr. — VIII. Nyelvészeti mozgalmak a mai görögöknél. *Telfy Iván* l. tagtól. 20 kr. — IX. Boldogasszony, ősvallásunk istenasszonya. *Kálmány Lajostól*. 20 kr. — X. A mondat dualismusa. *Brassai Sámuel* r. tagtól. 60 kr. — XI. A kúnok nyelvéről és nemzetiségéről. *Gr. Kuun Géza* t. tagtól. 40 kr. — XII. Isota Nogarola. (Székfoglaló.) *Abel Jenő* l. tagtól. 50 kr.

Tizenharmadik kötet.

I. Kudrun, a monda és az eposz. *Heinrich G. l.* tagtól. 40 kr. — II. A votják nép multja és jelene. *Barna F. l.* tagtól. 30 kr. — III. Palesztina ismeretének haladása az utolsó három évtizedben. *Goldziher I. l.* tagtól. 40 kr. — IV. A homeroszi Demeter-hymnusról. *Abel Jenő* l. tagtól. 50 kr. — V. A votjakok pogány vallásáról. *Barna Ferdinánd* l. tagtól. 20 kr. — VI. A régi magyar nyelv szótára. *Szarvas Gábor* r. tagtól. 10 kr. — VII. Egy kis viszhang *Vámbéry Ármin* ur válaszára. *Budenz J. r.* tagtól. 20 kr. — VIII. Ki volt Calepinus magyar tolmácsa. *Szily Kálmán* r. tagtól. 10 kr.